

Archeologienota

Herentals – St.-Waldetrudisstraat

David Vanhee, Charlotte Delannoye en Ruth Ferket

Bornem
2020

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: David Vanhee, Charlotte Delannoye en Ruth Ferket

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2020/12.807/118

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	7
2.3	Onderzoeksopdracht	7
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	7
2.3.2	Beschrijving geplande werken	8
2.3.3	Werkwijze	12
2.4	Assessmentrapport	12
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	12
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	20
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	28
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	34
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	34
3	Samenvatting	36
4	Bibliografie	37
4.1	Publicaties	37
4.2	Websites	37
5	Bijlagen	38
5.1	Archeologische periodes	38

1 Inleiding

Deze archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2019G31

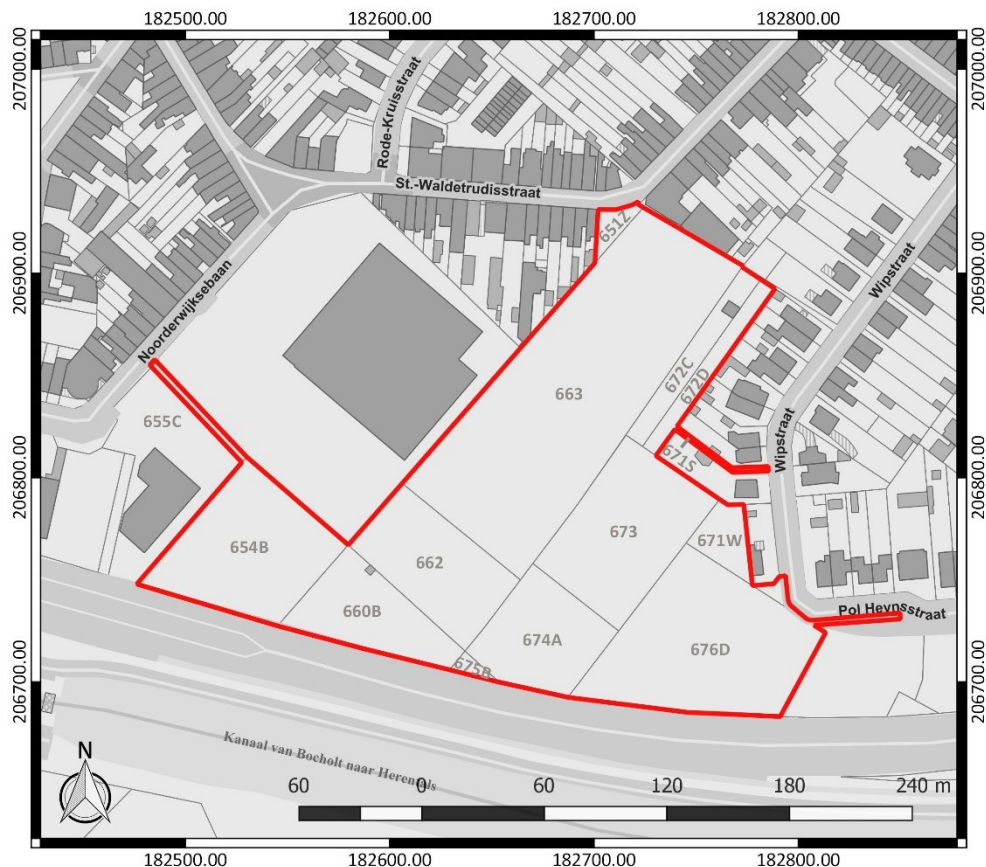
Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Antwerpen, Herentals, Herentals, St.-Waldetrudisstraat, Stadsveld

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 182476, 206683
- 182850, 206935

Kadastraal plan:

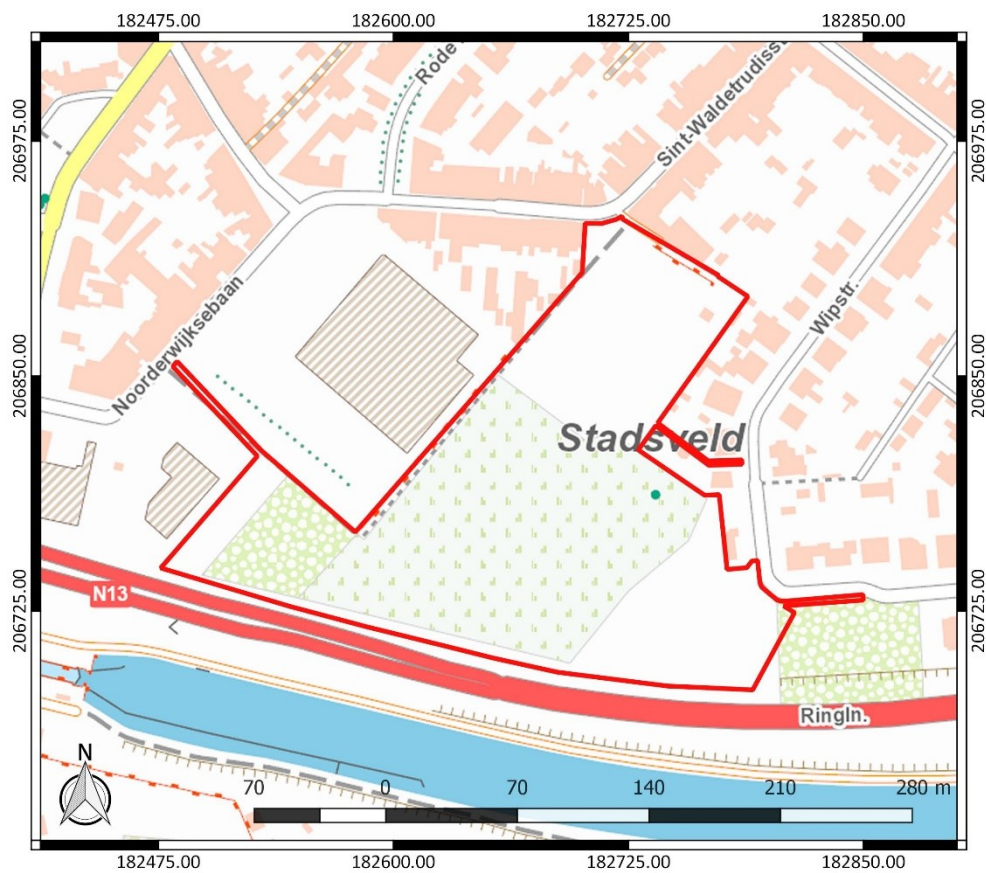

Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Herentals, Afdeling 2, sectie D, nummers 651Z, 654B, 655C (partim), 660B, 662, 663, 671S, 671W, 672C, 672D, 673, 674A, 675B en 676D, en openbaar domein

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 3,914 ha

Topografische kaart:

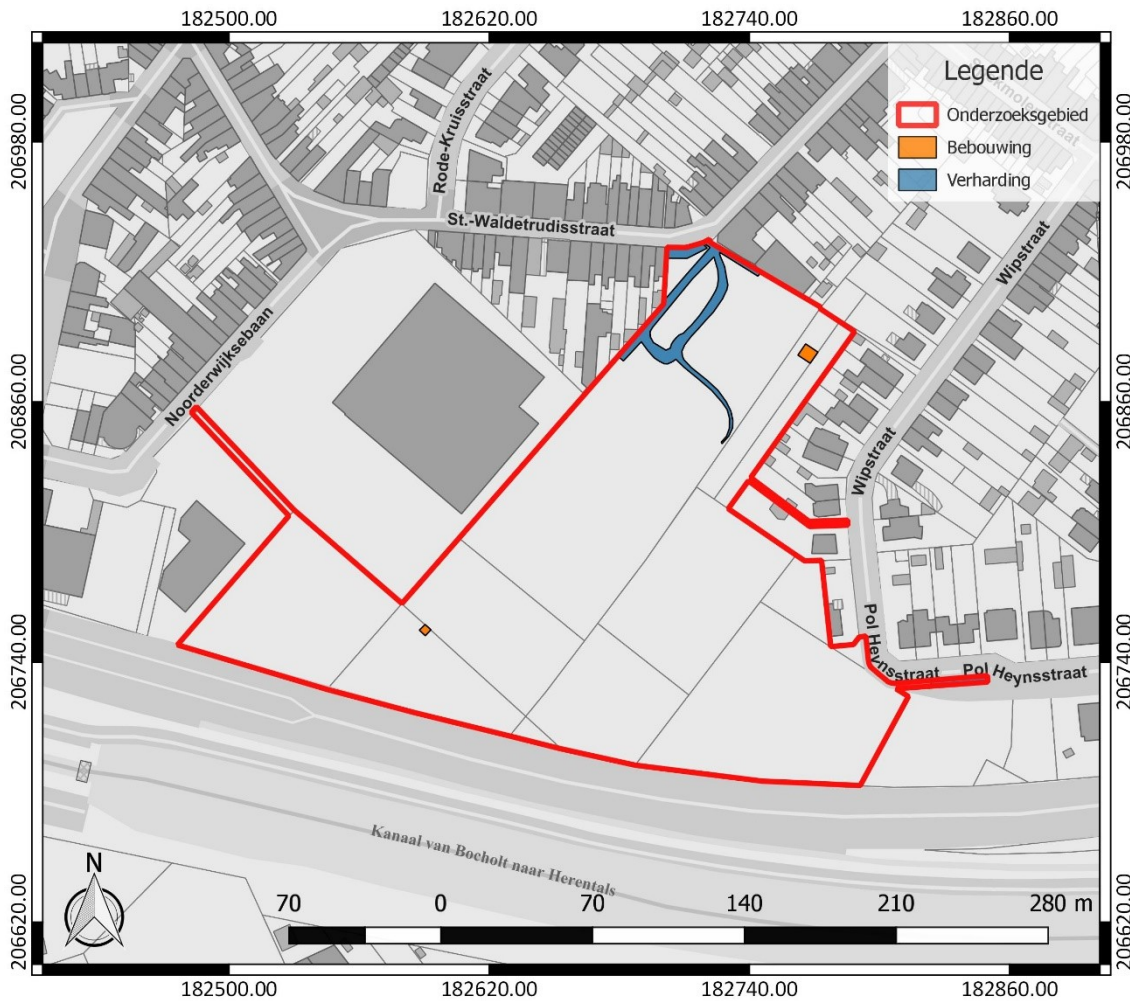

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 03/07/2019 – 18/09/2020

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, metaaltijden, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland

Verstoorde zones: Er bevinden zich enkele gebouwen en verhardingen ter hoogte van het onderzoeksgebied (Figuur 3). Er kan verondersteld worden dat de realisatie ervan enige negatieve impact heeft gehad op het archeologisch bodemarchief. De precieze aard en de omvang van deze verstoring is echter niet gekend.

Figuur 3: Verstoringenkaart, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.2 Archeologische voorkennis

Er is geen concrete archeologische voorkennis met betrekking tot het onderzoeksgebied.

2.3 Onderzoeksopdracht

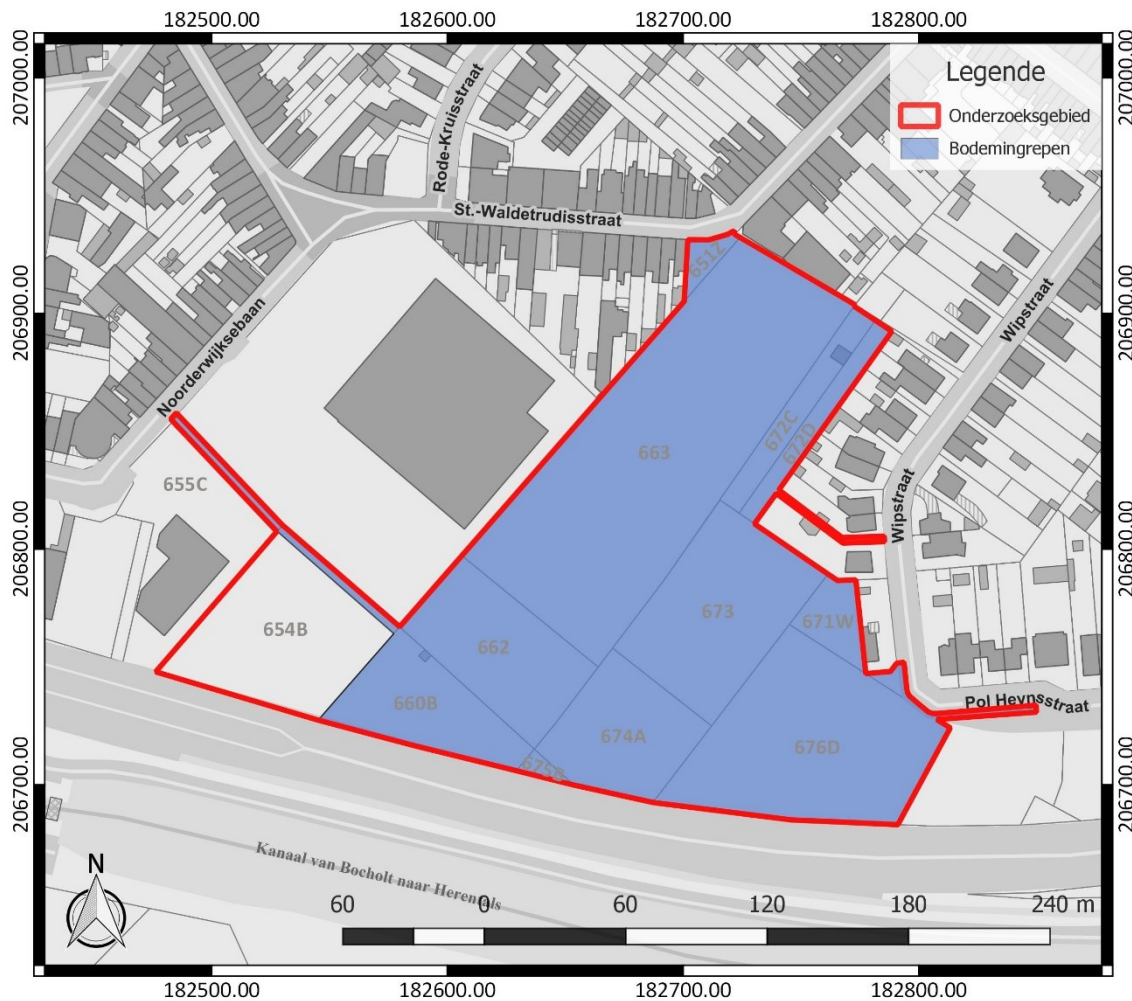
2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: Slechts binnen een deel van het onderzoeksgebied worden bodemingrepen gepland (Figuur 4). Het gaat om een zone met een oppervlakte van ca. 3,494 ha. In de zuidwestelijke zone van het terrein worden geen werken gepland.

Figuur 4: Aanduiding van de geplande bodemingrepen, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein worden 50 eengezinswoningen en drie appartementsgebouwen opgetrokken. Ook zal er wegnis aangelegd worden en worden er groenzones voorzien (Figuur 5).

De eengezinswoningen worden centraal binnen het onderzoeksgebied gebouwd. Het gaat om rijwoningen die gegroepeerd worden rond een binnengebied. De appartementsgebouwen worden in het noorden en het oosten van het terrein opgetrokken. In het noorden en het oosten worden ook parkings aangelegd. Rondom de woningen en appartementen en in het binnengebied worden wegnis, wandelpaden en groenzones met boombeplanting aangelegd. In de zuidelijke zone van het terrein worden twee waterpartijen, een Finse piste, groenzones en een talud van 4 m hoog aangelegd. Het talud zal fungeren als geluidswand. Vermoedelijk zal voor het aanbrengen van het talud eerst de teelaarde ca. 30 cm worden afgegraven.

Het terrein wordt ontsloten via de St.-Waldetrudisstraat en via de wegnis en paden die doorgetrokken worden in het oosten en het westen van het terrein om aan te sluiten op de Wipstraat en de Pol Heynsstraat in het oosten en de Noorderwijksebaan in het westen. De verstoringsdiepte van de buitenaanleg bedraagt maximaal 60 cm.

Nutsleidingen worden aangelegd langs de wegenis. De riolering komt op een diepte van maximaal 400 cm te liggen. De bouw van woningen betekent over het algemeen een verstoring van ca. 100 cm diepte. Een deel van de gebouwen wordt onderkelderd (Figuur 6). Dit betekent plaatselijk een grotere verstoringsdiepte tot 350 cm onder het maaiveld.

Figuur 5: Ontwerpplan (CLUSTER landschap|stedenbouw)

Figuur 6: Overzicht van de zones die onderkelderd worden

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de plattegrond van de stad Herentals door Jacob van Deventer (1550-1565), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841) en de Vandermaelenkaart (1846-1854) worden vier momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

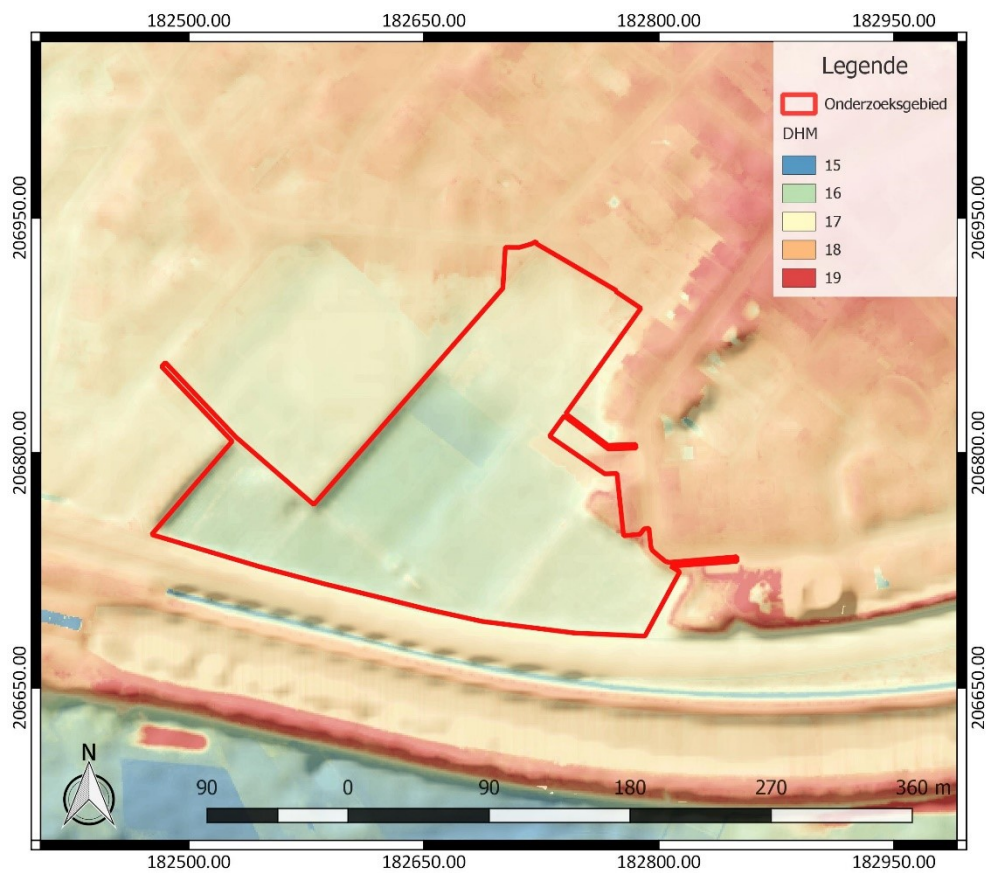
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

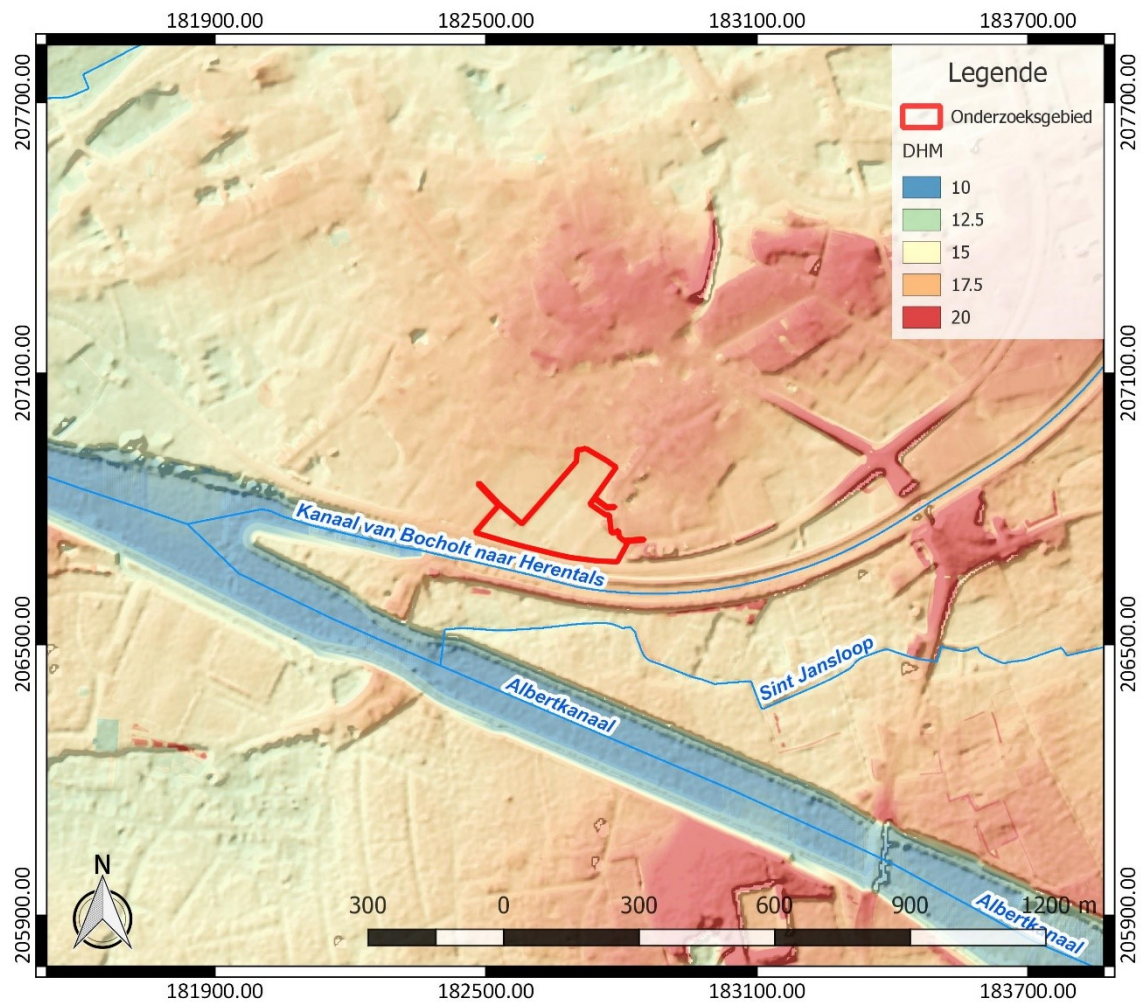
Het onderzoeksgebied bevindt zich ten zuiden van de historische stadskern van Herentals. Het terrein wordt begrensd door de St.-Waldetrudisstraat in het noorden, de Wipstraat en de Pol Heynsstraat in het oosten, de Ringlaan in het zuiden en de Noorderwijksebaan in het westen (Figuur 7). Het volledige terrein ligt braak, met uitzondering van twee kleine gebouwen. Ten noorden wordt het omringd door woonwijken en ten westen is een handelspand gesitueerd. Het gewestplan deelt de zone overwegend in als woongebied. De zuidelijke rand van het terrein ligt echter in een bufferzone. Hydrografisch gezien behoort het onderzoeksgebied tot het Netebekken. Op korte afstand ten zuiden van het plangebied bevindt zich het Kanaal van Bocholt naar Herentals (Figuur 9). Dit kanaal is verbonden met het Albertkanaal. Tussen beide kanalen in stroomt de Sint-Jansloop.

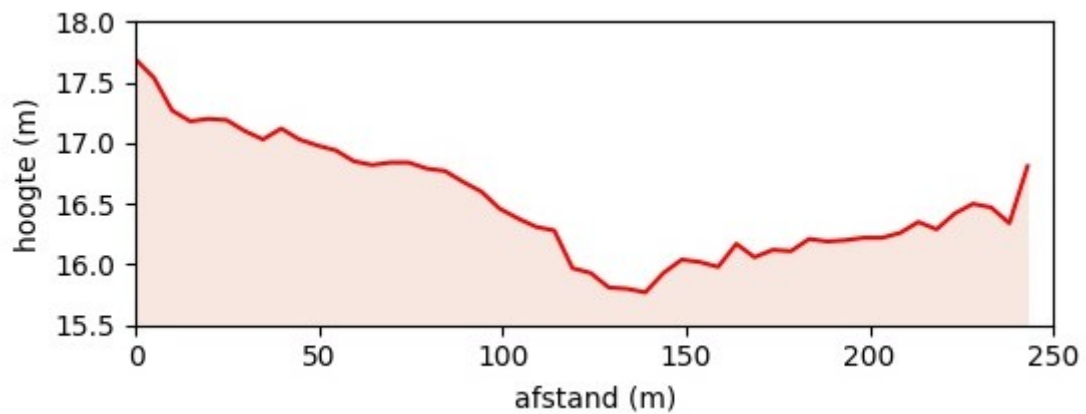
Figuur 7: Luchtfoto van 2019 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

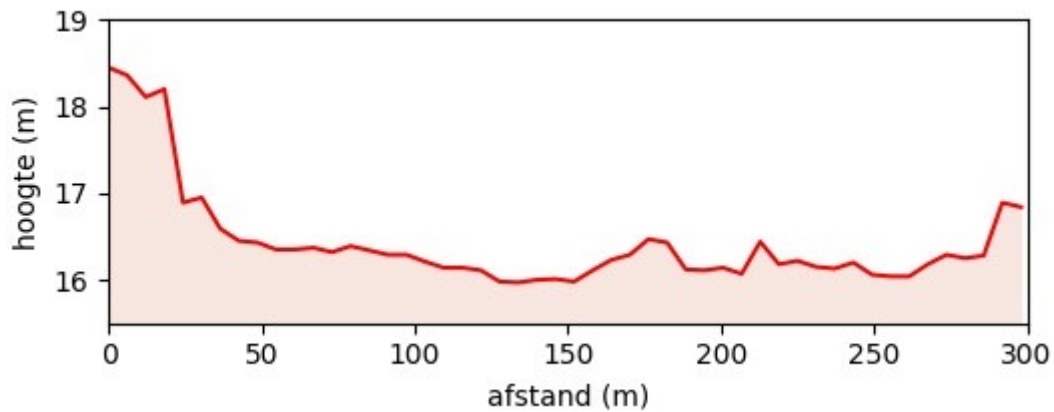
Figuur 8: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

Figuur 9: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 10: Hoogteverloop van noord naar zuid over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

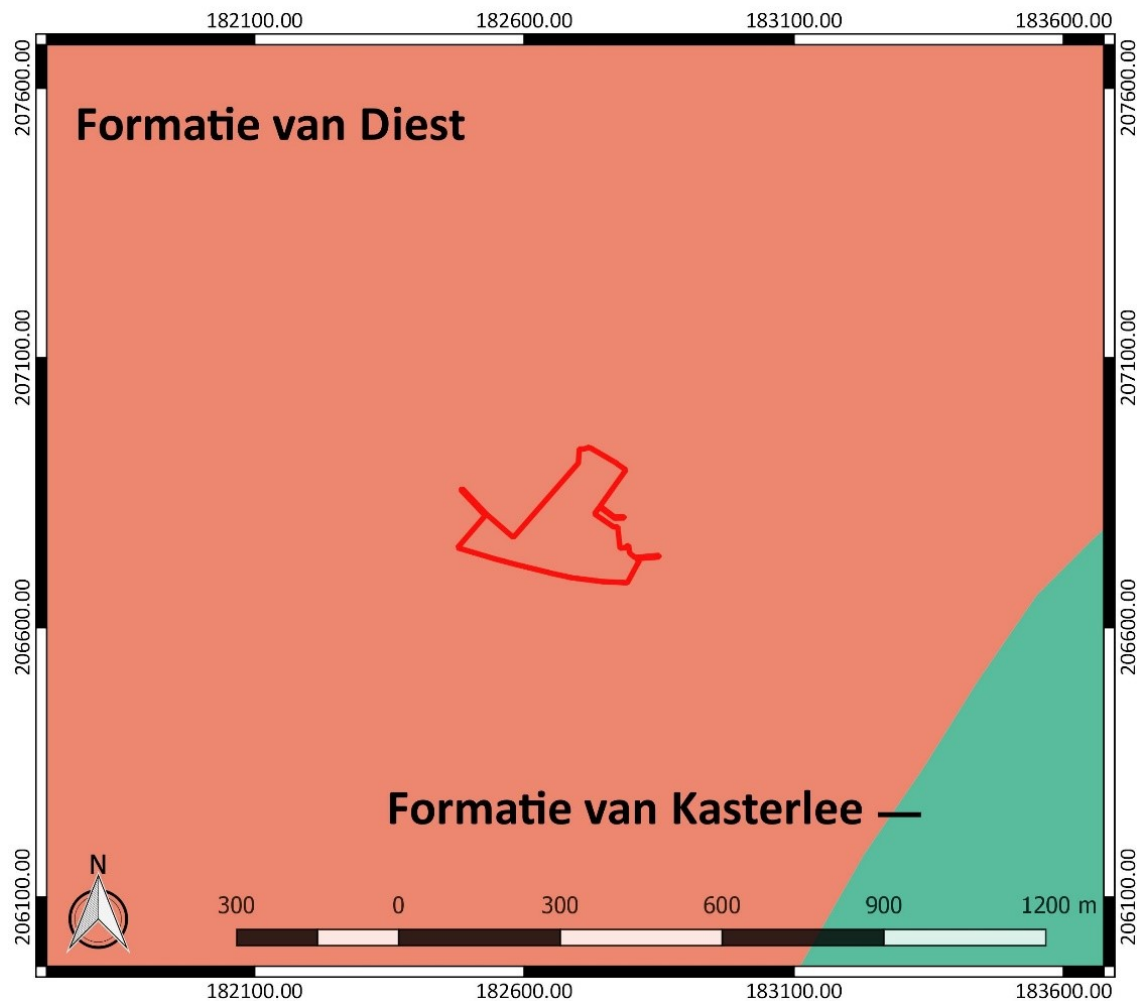
Figuur 11: Hoogteverloop van oost naar zuidwest over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Geomorfologisch behoort de omgeving van het onderzoeksgebied tot de depressie van de *Schijns-Nete*. Dit is een laaggelegen gebied waar de topografie zich beneden de 20 m situeert. Het meest laaggelegen deel van de depressie bevindt zich in de omgeving van Lier. Hier ligt de hoogte slechts enkele meters boven het huidige zeeniveau. De lage vlakte wordt doorbroken door twee duidelijke en relatief smalle, zuidwest-noordoost gerichte reliëfeenheden: de rugen van Lichtaart en van Geel. De meest uitgesproken rug, die van Lichtaart, sterkt zich uit van het gebied ten noorden van Herentals over Lichtaart tot Kasterlee en is voor een groot deel opgebouwd uit Pliocene sedimenten. Op de rug loopt de hoogte op tot 33 m. De rug van Geel situeert zich zuidelijker en strekt zich ten zuiden van Olen uit, in de richting van Geel. Deze rug is opgebouwd uit de Miocene Formatie van Diest.³

Herentals bevindt zich op het uiteinde van een oost-west georiënteerde dekzandrug, die grenst aan de Netevallei. Het zuidelijke deel van de stad is hoger gelegen dan het noordelijke deel. In het noorden helt het reliëf af naar het alluviale gebied van de Kleine Nete en de gedempte Molennete, een aftakking van de Kleine Nete.⁴ Het reliëf in het onderzoeksgebied stijgt ietwat naar het noorden toe, waar zich een hoger gelegen zone bevindt (Figuur 8). Ook de oostelijke rand van het plangebied ligt iets hoger. Het terrein varieert in hoogte tussen 15,8 m en 18,5 m TAW (Figuur 10 en Figuur 11).

³ Goolaerts/Beerten 2006, 2

⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Historische stadskern van Herentals [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140033> (Geraadpleegd op 16-09-2020)

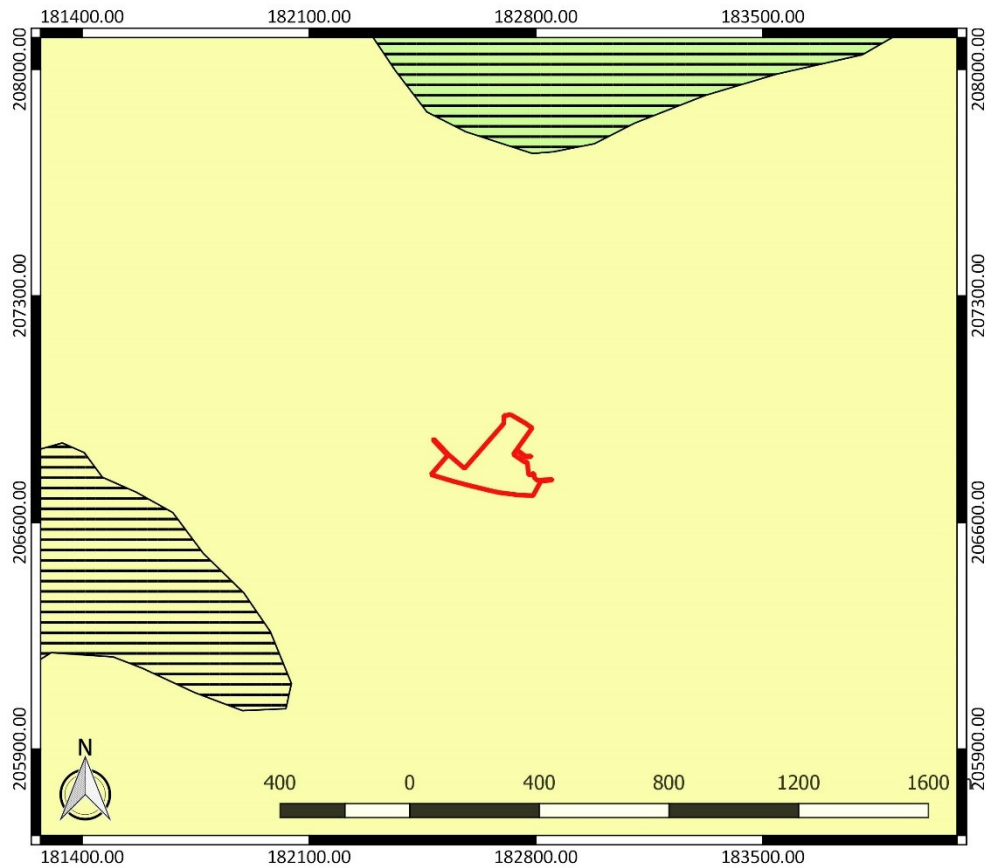
Figuur 12: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 12) bestaat uit de Formatie van Diest. Deze formatie wordt gekenmerkt door groen tot bruin zand, dat heterogeen en glauconietrijk is. Dit zand bevat meerdere grindlagen, (ijzer)zandsteenbanken, kleirijke en micarrijke horizonten en wordt gekenmerkt door een schuine gelaagdheid. Ten zuidoosten bevindt zich de Formatie van Kasterlee, die bestaat uit bleekgroen tot bruin fijn zand, dat licht glauconiethoudend en micahoudend is, met paarse klei-horizonten en onderaan kleine zwarte silexkeitjes.⁵

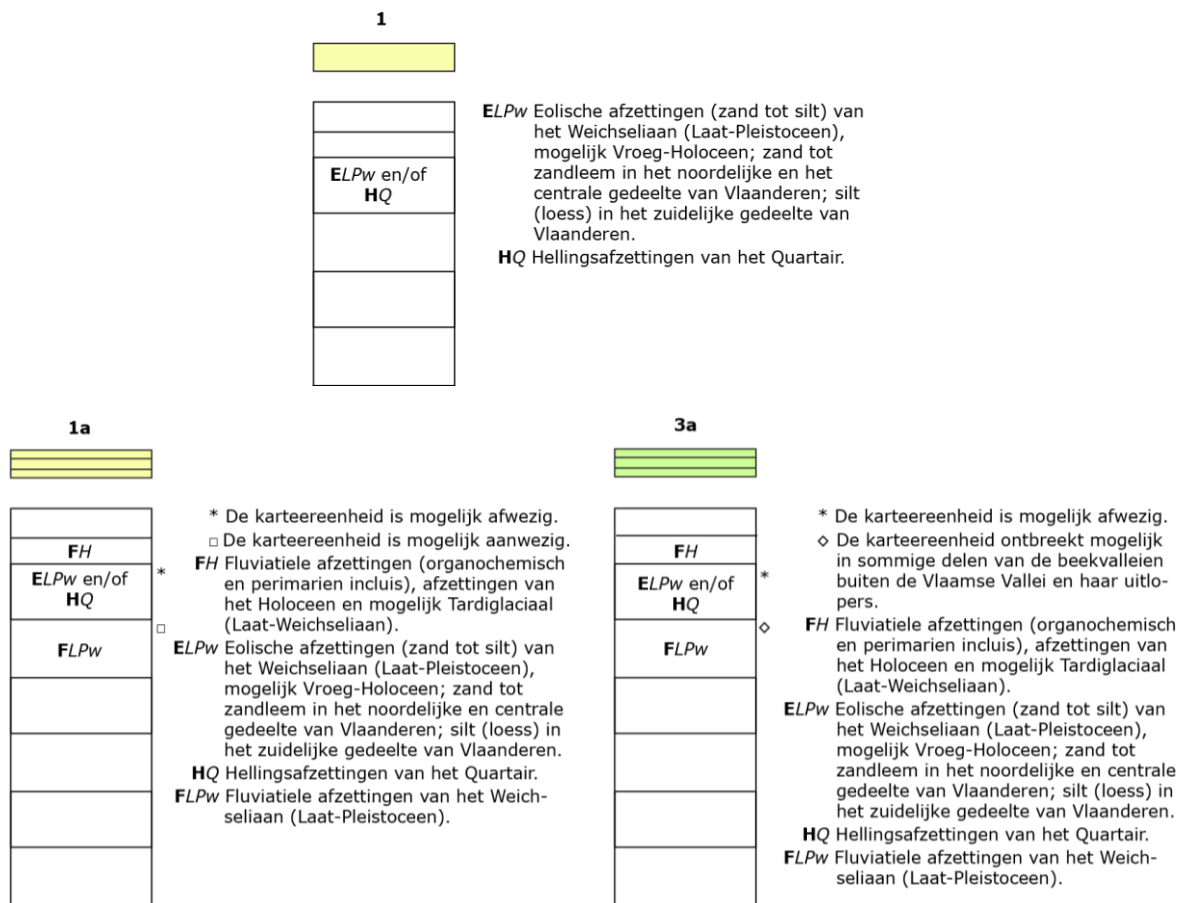
De quartairgeologische kaart (Figuur 13) geeft aan dat binnen het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. Ter hoogte van de gearceerde zones op de kaart komen mogelijk ook oudere fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) voor. Er zijn daar tevens jongere fluviatiele afzettingen, afzettingen van het Holoceen en mogelijk van het Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan) aanwezig.⁶

⁵ www.geopunt.be/kaart

⁶ www.geopunt.be/kaart

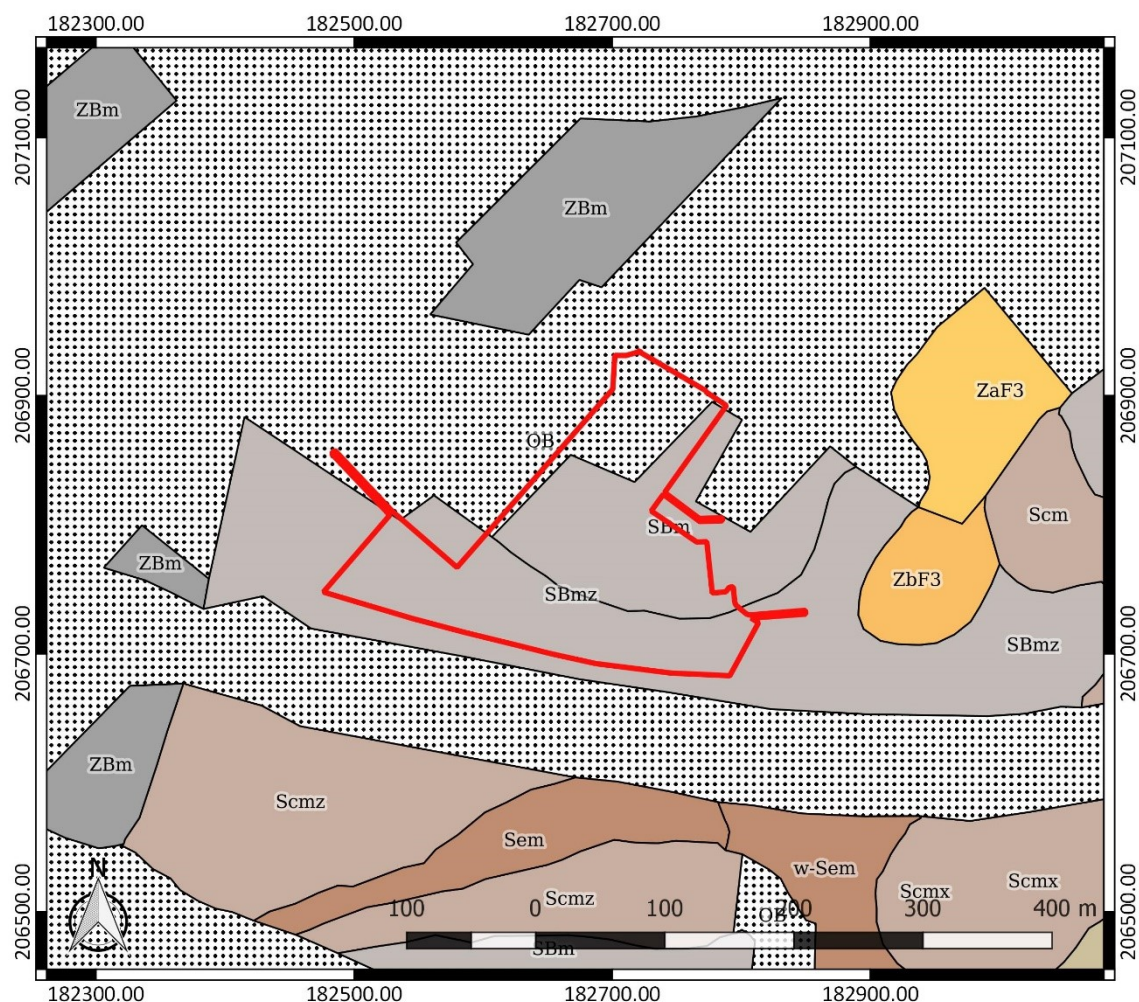

Figuur 13: Quartaire geologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 14: Legende bij de quartaire geologische kaart (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 15) duidt het noorden en het westen van het onderzoeksgebied aan als bebouwde zones. De bodem in de rest van het terrein bestaat volgens de kaart uit een zeer droge tot droge lemig zandbodem met een dikke antropogene humus A horizont (SBm) of een variant op dit bodemtype waarbij de sedimenten lichter of grover worden in de diepte (SBmz). Ten noorden is de A horizont opnieuw te verwachten in een zeer droge tot droge zandbodem (ZBm). Op de kaart is ten oosten van het terrein een zeer droge zandbodem met weinig duidelijke tot duidelijke ijzer en/of humus B horizont (ZaF3) weergegeven, typisch voor de duinencomplexen van de Kempen. De bodem heeft hier een dikke humeuze bovengrond (40-60 cm). Aangrenzend komt een zone voor met een droge zandbodem met weinig duidelijke tot duidelijke ijzer en/of humus B horizont en een dikke humeuze bovengrond (40-60 cm, ZbF3). Ten zuiden van het onderzoeksgebied bevindt zich een bebouwde zone met ten zuiden daarvan een matig droge lemig zandbodem met een dikke antropogene humus A horizont, waarbij de sedimenten lichter of grover worden in de diepte (Scmz). Daarnaast is een natte lemig zandbodem met een dikke antropogene humus A horizont aangegeven (Sem), die overgaat in een bodem met kleizand op geringe of matige diepte (w-Sem). Ten zuidoosten verschijnt wederom een matig droge lemig zandbodem met een dikke antropogene humus A horizont, ditmaal met silexietbijmenging (Scmx).⁷

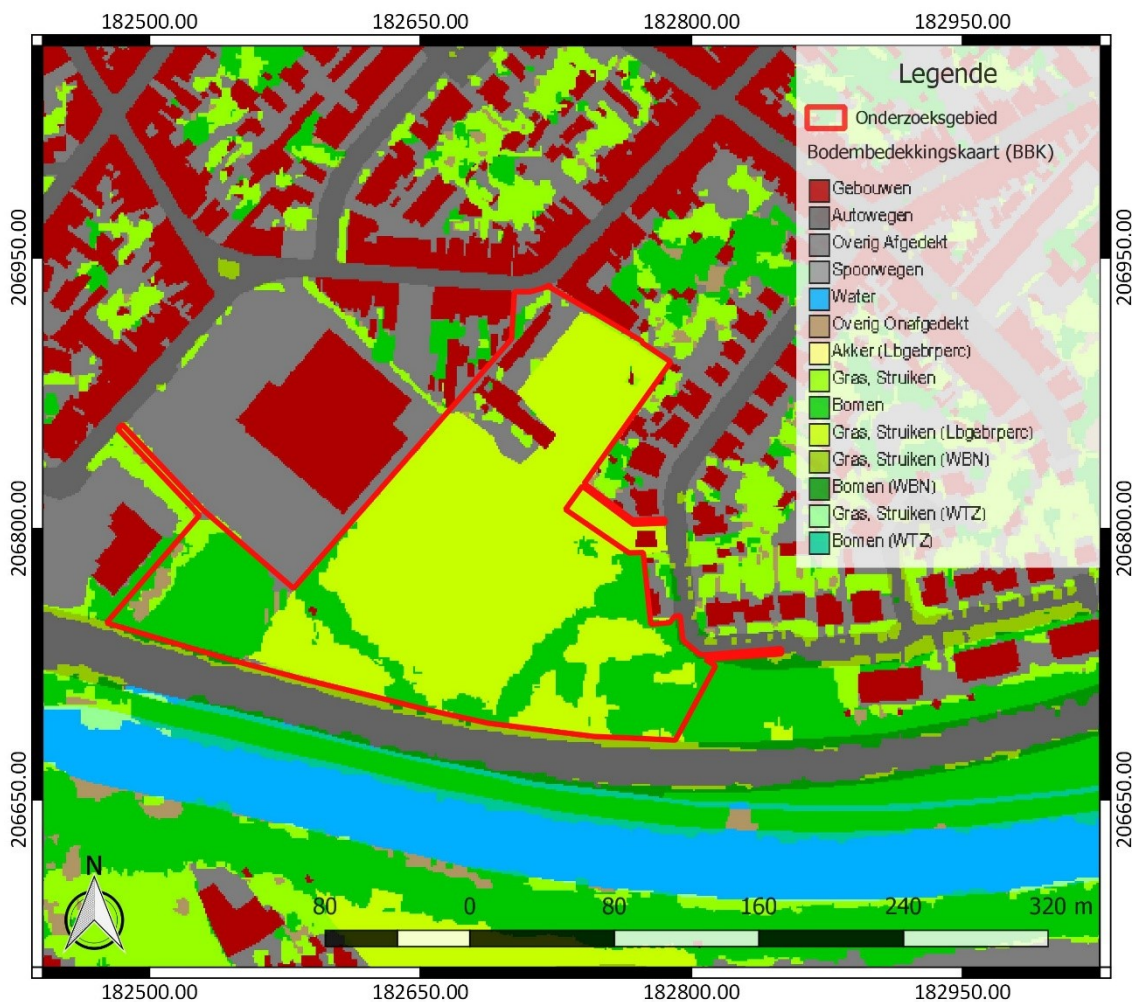

Figuur 15: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

⁷ www.geopunt.be/kaart

De aanwezigheid van een dikke antropogene humus A horizont wijst mogelijk op een goed bewaard bodemarchief. De antropogene horizon is waarschijnlijk een plaggenbodem, het restant van een systeem van bemesting waarbij mest uit de potstal vermengd met plaggen op de akkers werd gebracht. De algemene toepassing van plaggenbemesting in de Antwerpse Kempen is te situeren vanaf het begin van de 13de eeuw en werd toegepast tot aan de industrialisering van de landbouw. De meeste plaggenbodems lijken pas vanaf de 14de of 15de eeuw gevormd. Plaggenbodems kunnen relatief dik zijn en bijgevolg een conserverende werking hebben voor het onderliggende bodemarchief, dat bij ondiepe ingrepen en landbouwvoering niet meer geraakt wordt.⁸

De bodemgebruiksk kaart toont zowel gebouwen als verharde zones in het noordelijke deel van het terrein (Figuur 16). Voor het overige wordt het onderzoeksgebied volgens de kaart voornamelijk ingenomen door gras, struiken en bomen. Dit beeld komt min of meer overeen met de situatie die te zien is op een recente luchtfoto uit 2019 (Figuur 7). De bomen en graszone zijn duidelijk zichtbaar, net als de verharde zones. De gebouwen in het noorden daarentegen zijn niet langer aanwezig en werden vermoedelijk enkele jaren geleden gesloopt. De potentiële bodemerosiekaart geeft geen informatie over de erosiegevoeligheid binnen het onderzoeksgebied en wordt daarom niet weergegeven.

Figuur 16: Bodemgebruiksk kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

⁸ Bastiaens 1994, 83-86; van Doesburg *et al.* 2007, 150

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

De stad Herentals zou in oorsprong ontstaan zijn vanuit een vroegmiddeleeuws villadomein. Dit “villam de Hernehals” was in het bezit van het kapittel van de reguliere kanunnikessen van Bergen. Vanuit dit domein ontwikkelde zich de Sint-Waldetrudiskerk en de parochie van Sint-Waldetrudis. De oudste vermelding van Herentals komt voor in een pauselijke bul en dateert uit 1147-1150. Vermoedelijk was Herentals toen een nederzettingkern, ten noorden van de Neteloop. Er waren oorspronkelijk twee kernen. Enerzijds een kern die in kerkelijk bezit was en op een ouder domein ten zuiden gelegen was en anderzijds een nieuwe kern ten noorden, die een economische functie had. Vanuit deze kernen ontwikkelde de latere stad zich tot een langgerekte peervorm.⁹

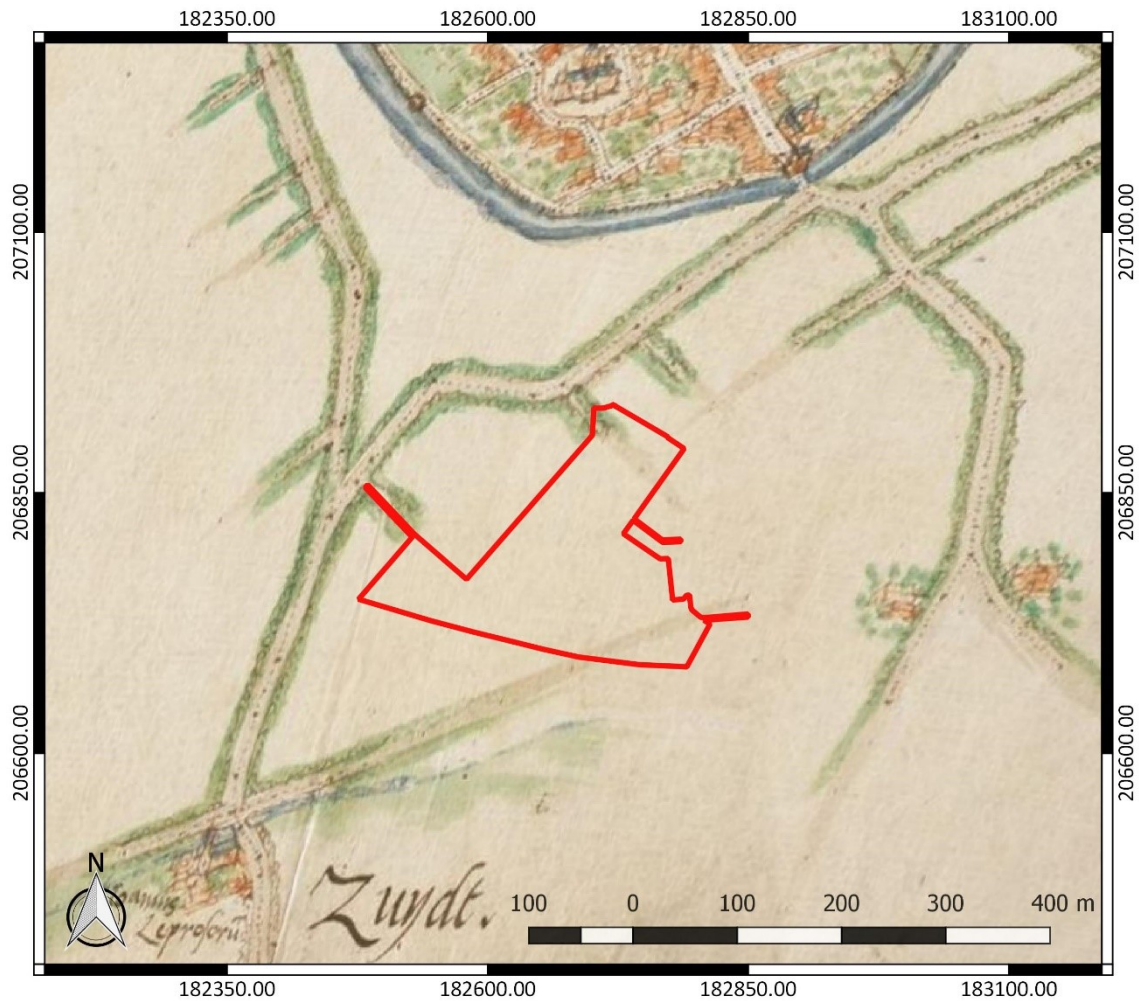
Hendrik I, hertog van Brabant, stichtte de stad in 1209 op het goed van de reguliere kanunnikessen van Bergen, na belangenconflicten tussen de twee gemeenschappen. Herentals kende een gunstige ligging op twee belangrijke handelslijnen, de landweg Brugge-Antwerpen-Maastricht-Keulen en de waterweg van de Kleine Nete. Daardoor verwierf de stad een belangrijke strategische positie binnen het hertogdom Brabant. De nieuwe stad kreeg vooral vorm in het noorden, waar onder meer het Elisabethgasthuis werd opgericht (voor 1253) en het oude begijnhof (voor 1266) gevestigd werd. Met de oprichting van de stad in 1209 ging het recht tot stadsomwalling gepaard. Over het ontstaan van de oudste stadsomwalling is weinig geweten. Deze omwalling bestond onder meer uit een walgracht. Ook waren er dammen en sluizen aangebracht om de waterhuishouding binnen de stad te regelen. In 1303 reikte Jan II een stadskeure uit, waarmee de administratie, wetgeving en rechtspraak geregeld werd. Voor het einde van de 13de eeuw verwierf Herentals een belangrijke economische rol in het hertogdom Brabant, dankzij de bloeiende lakennijverheid. Ook op politiek vlak was de stad van belang. Ze werd uitgeroepen tot hoofdstad van het markgraafschap in 1356, ter vervanging van de naar het graafschap Vlaanderen overgehevelde stad Antwerpen. In de eerste decennia van de 14de eeuw werd de Latijnse school opgericht, die voor een culturele impuls zorgde. In de daaropvolgende eeuw werden twee nieuwe kloosters gesticht: het Besloten Hof van de Norbertinessen in 1410 en het Minderbroedersklooster in 1472. Tijdens deze bloeiperiode werden ook de gotische Sint-Waldetrudiskerk (14de-15de eeuw) en de lakenhal/het stadhuis (15de eeuw) gebouwd.¹⁰

De 16de eeuw was eveneens een periode van bloei waaruit vele monumenten en verbouwingen voortkwamen. Er kwam een einde aan deze voorspoedige periode tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648), waaronder Herentals als garnizoensstad veel te lijden had. In de 17de eeuw verloor de stad haar belangrijke economische rol en kende de bevolking een terugval. Herentals was vanaf dan enkel nog een lokaal marktcentrum. Vanaf 1578 werd de stadsomwalling verkleind tot achter de Nete. De stadspoorten werden aangepast tot een systeem van vooruitspringende, vijfhoekige bastions en schansen in aarde. Met de komst van de industrialisatie in de 19de en 20ste eeuw kende Herentals een economische heropleving. Als gevolg hiervan vond de ontwikkeling van de buurtspoorwegen plaats en werden het Kempisch Kanaal (1839-1856), dat op Herentals' grondgebied gedempt werd in 1940, en het Albertkanaal (1935-1939) aangelegd.¹¹

⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Historische stadskern van Herentals [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140033> (Geraadpleegd op 16-09-2020)

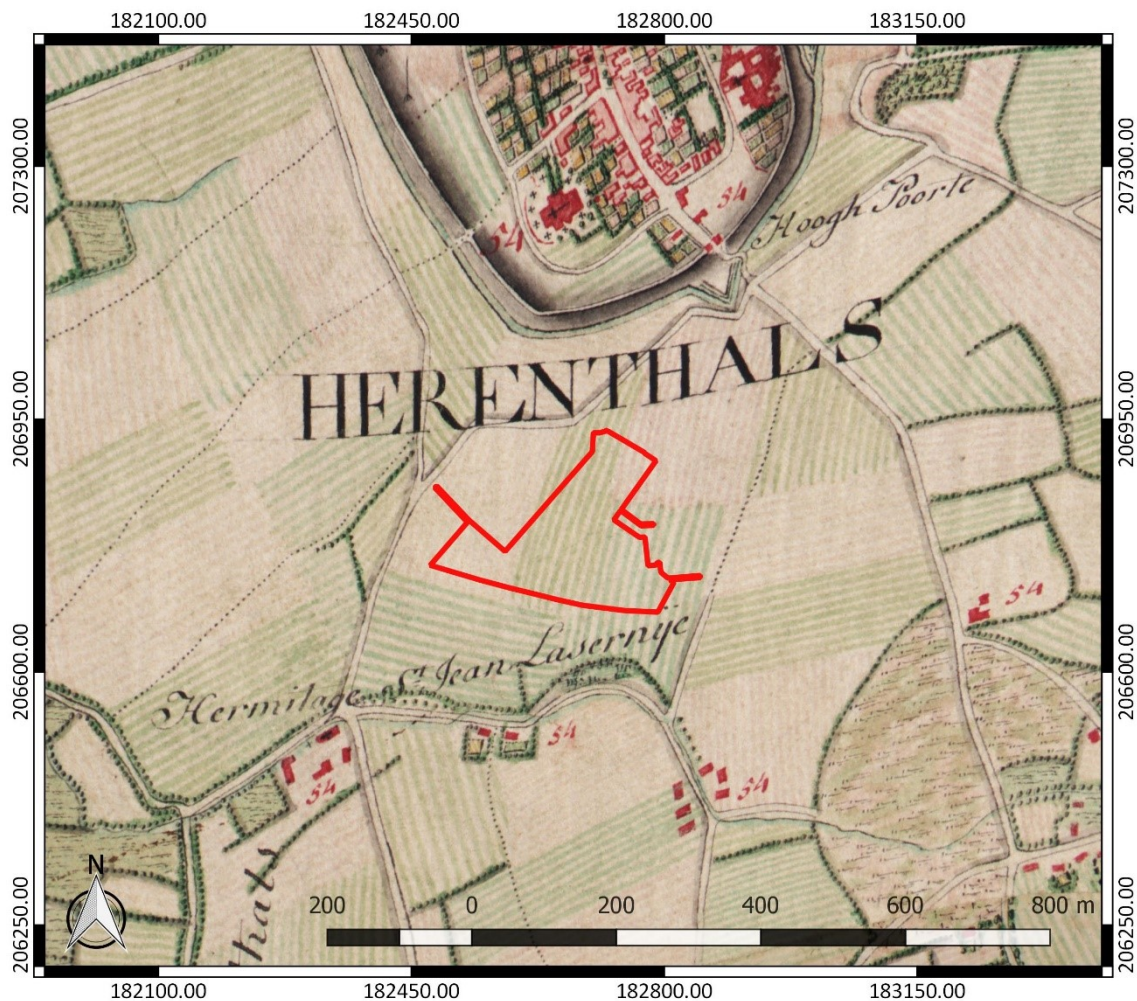
¹⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Historische stadskern van Herentals [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140033> (Geraadpleegd op 16-09-2020)

¹¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Historische stadskern van Herentals [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140033> (Geraadpleegd op 16-09-2020)

Figuur 17: Plattengrond van de stad Herentals door Jacob van Deventer, met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

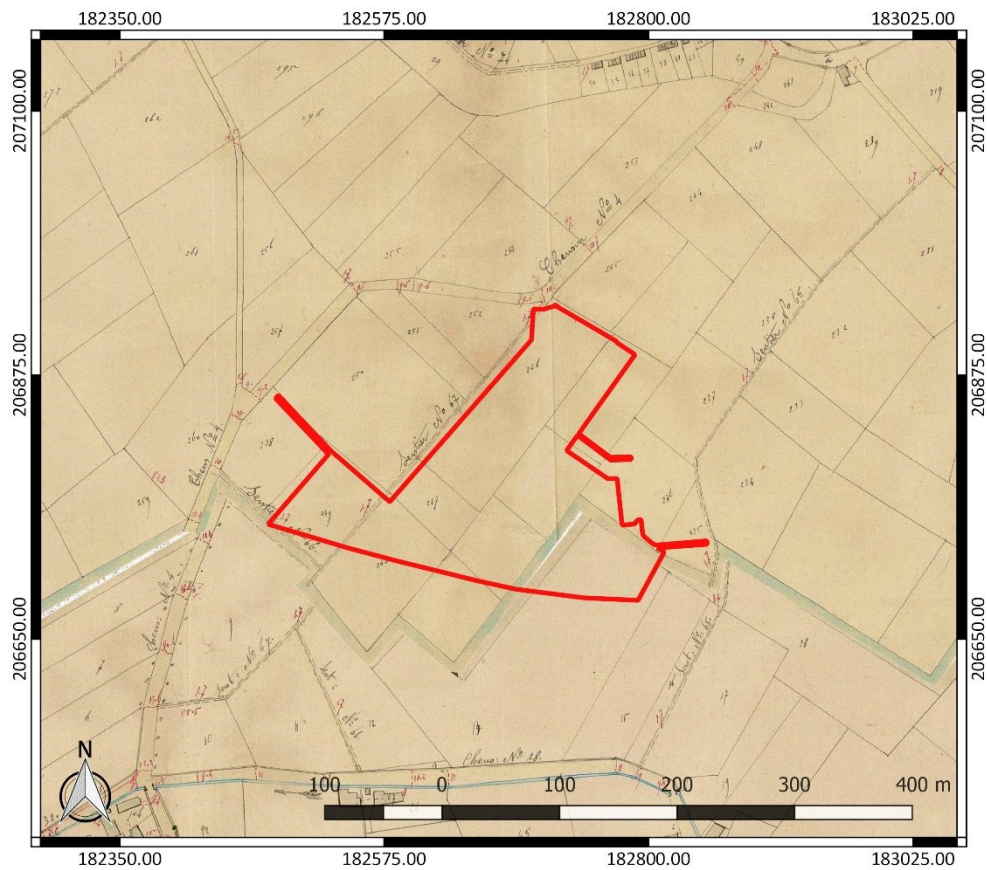
De oudste kaart waarop het onderzoeksgebied is weergegeven, is het plan van Jacob van Deventer uit 1550-1565 (Figuur 17). Deze kaart toont de stad voor de Tachtigjarige Oorlog. Het terrein ligt duidelijk buiten de historische binnenstad. De historische voorloper van de St.-Waldetrudisstraat is al zichtbaar. Binnen de grenzen van het onderzoeksgebied is nog geen bewoning aanwezig.

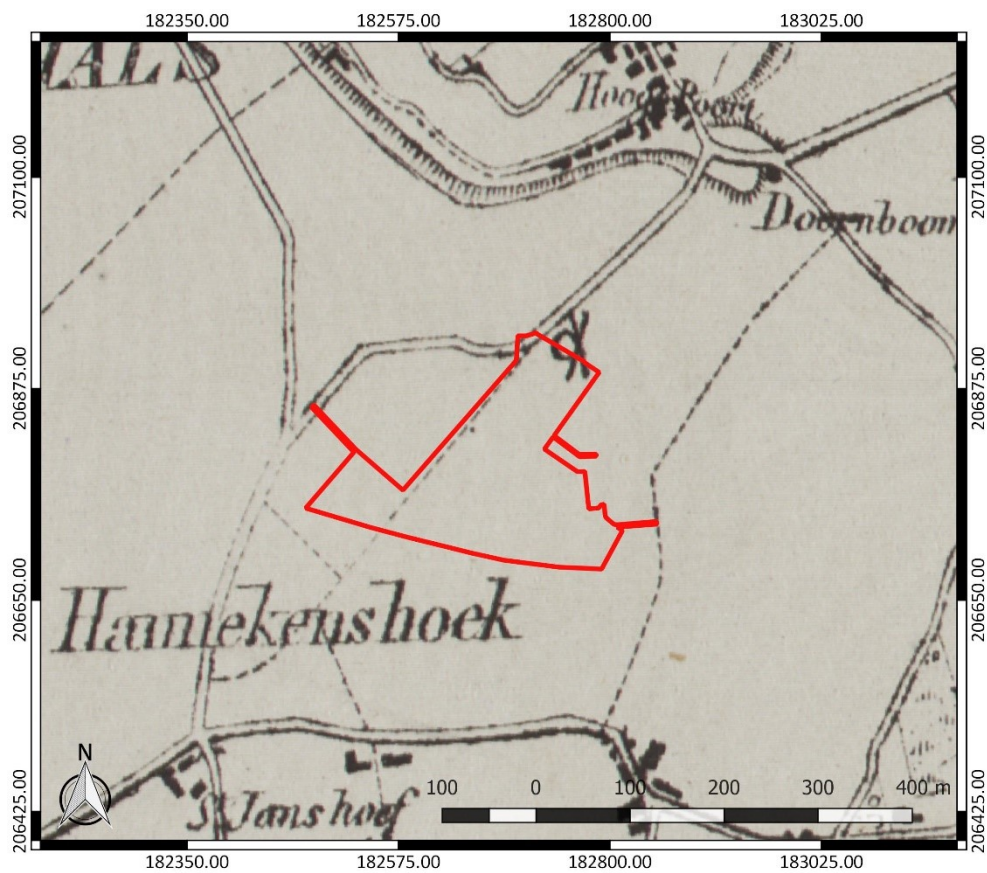
Figuur 18: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is de situatie gelijkaardig (Figuur 18). Ten zuiden van het onderzoeksgebied is de bebouwing toegenomen, maar het terrein zelf is nog steeds onbebouwd. Een domein ten zuidwesten van het terrein wordt benoemd als “Hermitage St. Jean Lasernije”. Dit was mogelijk een kluizenarij, bestaande uit enkele losstaande gebouwen en een kapel. Het onderzoeksgebied is in gebruik als akkerland en ligt op korte afstand ten zuiden van de stadsomwalling.

Op de Atlas der Buurtwegen (1841) is het terrein nog steeds onbebouwd (Figuur 19). Verder is ook de omgeving van het onderzoeksgebied vrijwel onveranderd gebleven. Naar alle waarschijnlijkheid had het terrein nog steeds een landbouwfunctie. De Vandermaelenkaart (1846-1854) vermeldt ten zuiden van het terrein de wijk Hannekenshoek en de Sint-Janshoeve (Figuur 20). Hierover bestaat verder geen informatie.

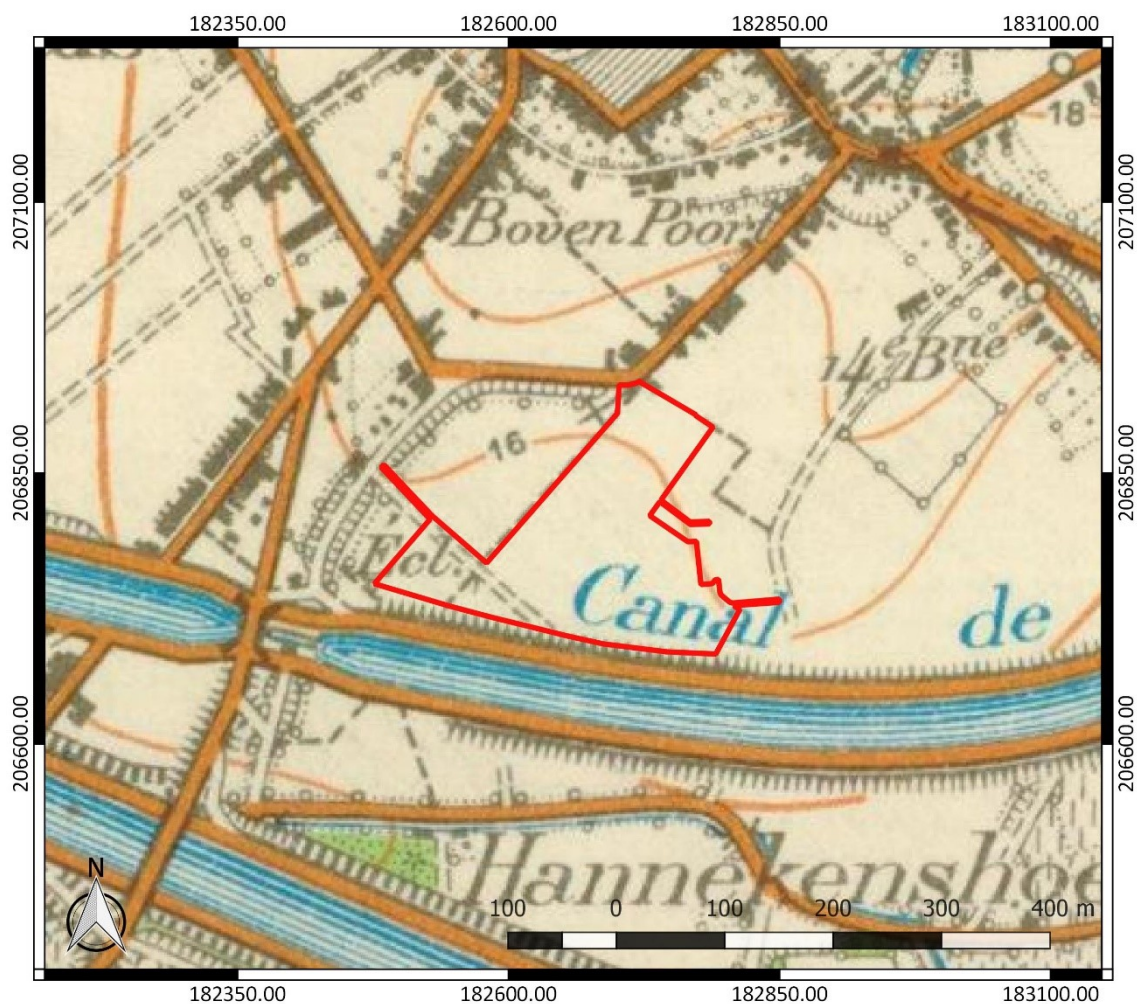
Figuur 19: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

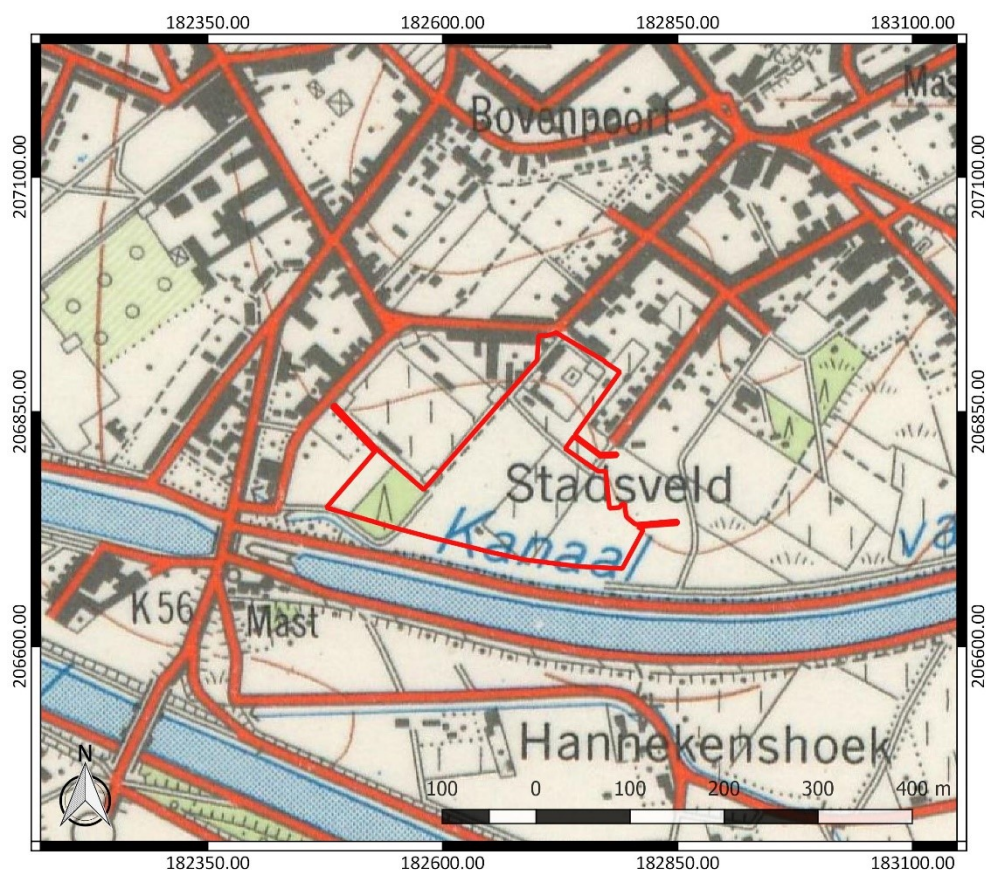
Figuur 20: Vandermaelenkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Een topografische kaart uit 1929-1939 (Figuur 21) toont voor het eerst het Kanaal van Bocholt naar Herentals en het Albertkanaal, ten zuiden van het onderzoeksgebied. In het zuidwesten van het terrein is een weg aangegeven. In de omgeving is de bebouwing uitgebreid. Op een topografische kaart uit 1962-1965 (Figuur 22) is te zien dat de omgeving verder verkaveld is. In het noorden van het onderzoeksgebied is er ook bebouwing te bemerken. Langs de bebouwing loopt een wegnis. Ook in het zuidwesten van het terrein is een weg aangegeven.

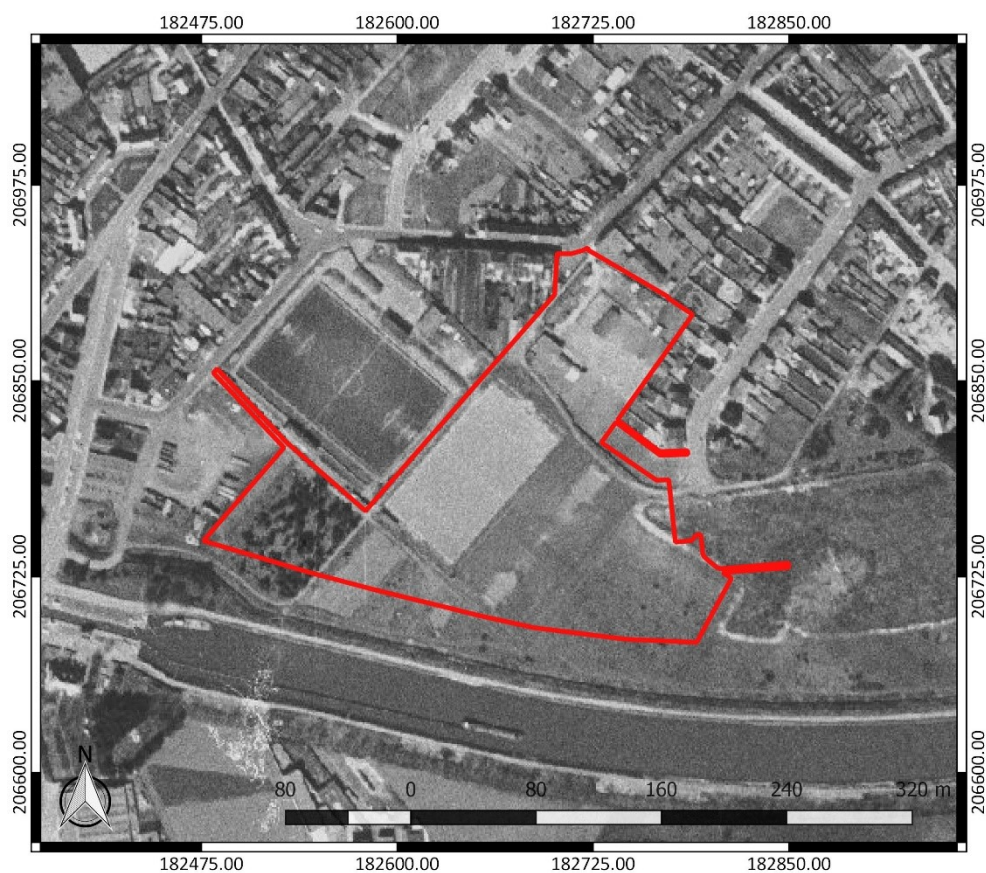
Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 23) toont een gelijkaardig beeld als de topografische kaart uit 1962-1965. Centraal in de onderzoekszone is een voetbalveld aangelegd. In het zuidwesten is een beboste zone aanwezig. Het overige deel van het terrein bestaat nog uit gras- en akkerland. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 24) toont een tweede voetbalveld in het centrale deel van het onderzoeksgebied. Verder zijn er ook nog bomen en groene zones aanwezig op het terrein.

Figuur 21: Topografische kaart uit 1929-1939 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 22: Topografische kaart uit 1962-1965 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

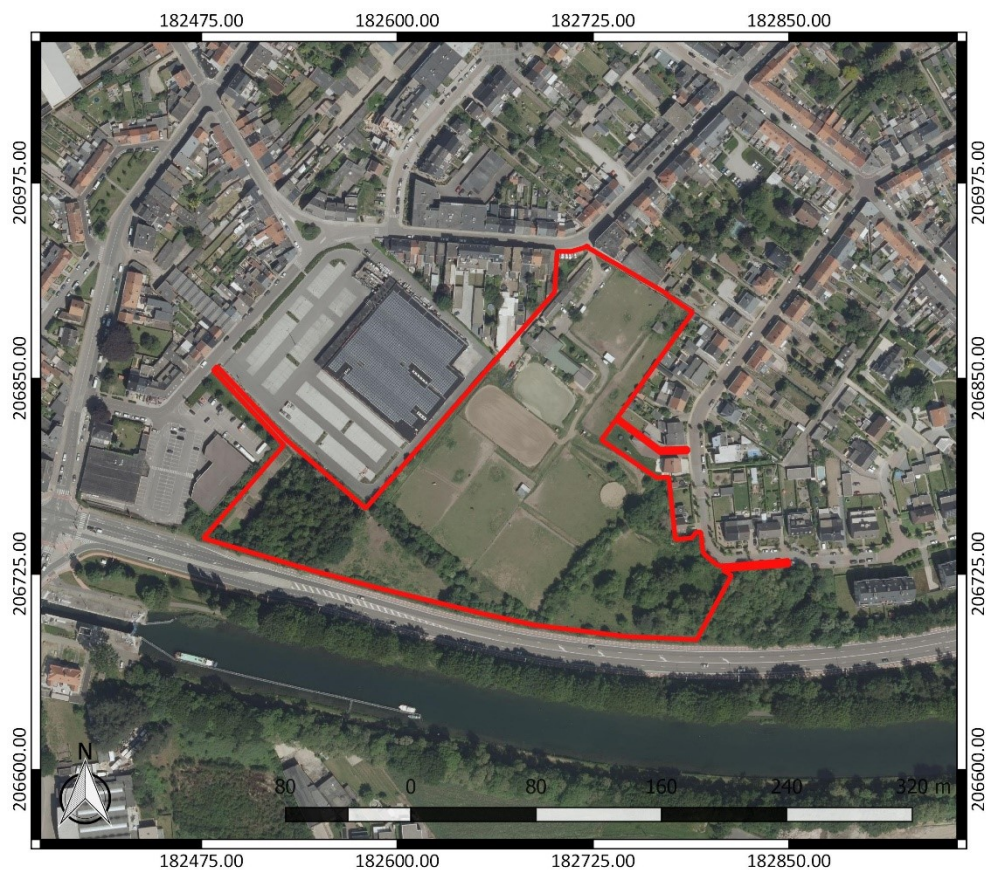

Figuur 23: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 24: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op een luchtfoto uit 2014 (Figuur 25) is er nog steeds bebouwing aanwezig in het noorden van het onderzoeksgebied. De sportvelden zijn verdwenen. Een luchtfoto uit 2015 (Figuur 26) toont dat de bebouwing binnen het onderzoeksgebied gesloopt is en dat het terrein braak is komen te liggen. Naast sporen van de sloop zijn er groenzones en bomen te bemerken op het terrein. Het beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 7). In het noorden van het terrein zijn nog resten van verharding aanwezig. Verder wordt het plangebied ingenomen door twee kleine gebouwen, gras en bomen.

Figuur 25: Luchtfoto uit 2014 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 26: Luchtfoto uit 2015 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 27). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

De oudste vondsten die in de buurt van het onderzoeksgebied vastgesteld werden, dateren uit de middeleeuwen. Eén van deze middeleeuwse vondstlocaties is gelegen ten noorden van het terrein, ter hoogte van de vroegere stadsvest (CAI ID 101989). Er werden resten van bewoning gevonden in de vorm van paalsporen en kuilen en enkele scherven uit de volle middeleeuwen. Mogelijk kwam ook een restant van de stadsgracht aan het licht. Verschillende sporen zijn echter zeer sterk verstoord door kelders. De niet-verstoorde zones bevatten dan weer een zeer hoge densiteit aan sporen.¹² Iets buiten de historische stadskern, ten noordwesten van het onderzoeksgebied, werden in de Ieperstraat (CAI ID 210573) opnieuw resten van bewoning aangetroffen. Het aangetroffen “palenkoppel” op deze locatie is mogelijk volmiddeleeuws.¹³

Locatie CAI ID 164118 duidt het tracé van de laatmiddeleeuwse stadsomwalling aan, zoals het onder meer op de Ferrariskaart is weergegeven.¹⁴ De Bovenpoort (CAI ID 113136) is een overblijfsel van de middeleeuwse omwalling en gaat terug tot vóór 1361. De eerste vermelding dateert uit 1361 of 1389. De stadspoort werd opgetrokken in zandsteen en later aangevuld met baksteen. Doorheen de tijd werden er verschillende verbouwingen uitgevoerd. Ter hoogte van de Nonnenvest (CAI ID 101036) werd een aarden wal vastgesteld, die het restant zou zijn van de middeleeuwse stadsomwalling en die aansloot op de Bovenpoort.¹⁵ Hier vlakbij werd waarschijnlijk via metaaldetectie een penning van het sterling type gevonden (CAI ID 162421). De munt werd geslagen tussen 1310 en 1314 onder Edward II (koning van Engeland).¹⁶

Binnen de grenzen van de stadsomwalling zijn twee beschermde monumenten opgenomen in de inventaris die beide onder te brengen zijn in de late middeleeuwen. De St.-Waldetrudiskerk (CAI ID 113149) ligt ten noorden van het onderzoeksgebied, in het centrum van Herentals. De kruisbeuk en de vieringtoren zijn de oudste delen die werden opgetrokken in de 14de eeuw, in de stijl van de Brabantse hooggotiek. In 1453 werd het koor gebouwd en in 1479 volgde het schip. Eind 16de-begin 17de eeuw werden herstellingswerken uitgevoerd en in 1607 werd het onvoltooide koor afgesloten. De sacristie werd in 1785 voltooid.¹⁷ Het Besloten Hof (CAI ID 113148) bevindt zich ten noordoosten van de kerk en is het klooster van de Norbertinessen. Het werd gesticht in 1410 en tot 1797 door de Premonstratenzerzusters bewoond. In 1439 breidde men het erf uit en rond 1450 werd er gestart met de bouwwerken voor de refter, het pand en de kloostermuren. Oorspronkelijk had het domein ook een kapel, die tussen 1498-1510 verbouwd werd tot kloosterkerk. Eind 18de eeuw werd de kerk gedeeltelijk gesloopt, maar in 1855 werd ze heropgebouwd. De huidige gebouwen zouden dateren

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Vest I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/101989> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

¹³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Ieperstraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/210573> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

¹⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Stadsomwalling [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/164118> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

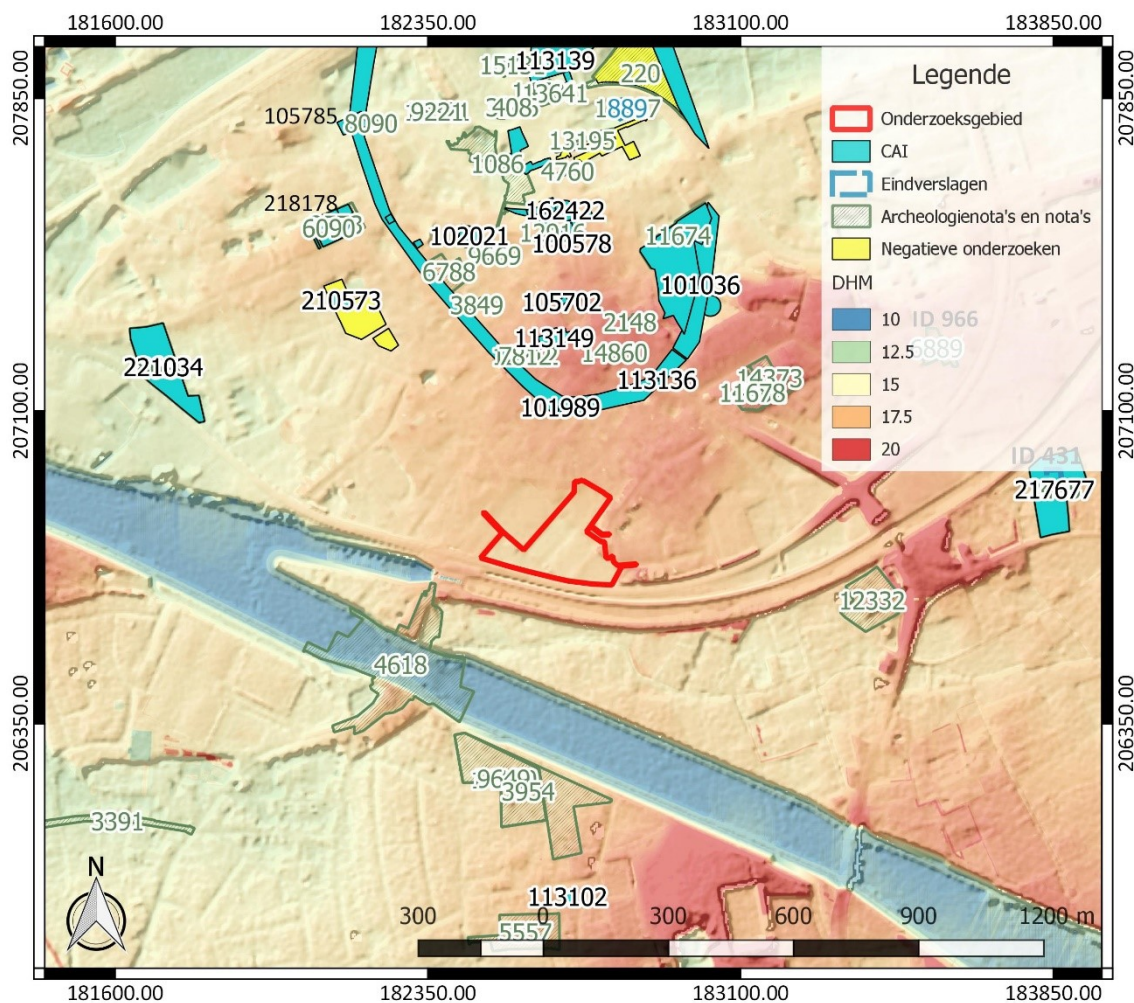
¹⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Bovenpoort [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/113136> (Geraadpleegd op 17-09-2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Stadspoort Bovenpoort [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/47035> (Geraadpleegd op 17-09-2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Nonnenvest I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/101036> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

¹⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Nonnenvest I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/162421> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

¹⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: St.-Waldetrudiskerk [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/113149> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

uit de 17de eeuw, wat impliceert dat deze op een andere plaats dan de oudere moeten liggen, want die zouden nog tot 1797 bewoond geweest zijn. De 17de-eeuwse gebouwen bestaan uit een convent, een pastorie, een proosdij en de rest van de kloostergebouwen.¹⁸

Ten noorden van het onderzoeksgebied is ook de Pastorie van de Sint-Waldetrudisparochie (CAI ID 105702) aangeduid. Het staat vast dat het gebouw heropgebouwd werd in 1768, na een brand die in 1746 plaatsvond. Daardoor kunnen we dus besluiten dat de pastorie al bestond in de 18de eeuw, maar het is niet geweten wanneer de constructie precies gebouwd is. De pastorie onderging ook verbouwingen tijdens de 19de eeuw.¹⁹ Op vindplaats CAI ID 224573, ten noordwesten van het onderzoeksgebied, werd een plaggendeek vastgesteld. Het onderzochte gebied bleek verder verstoord te zijn.²⁰

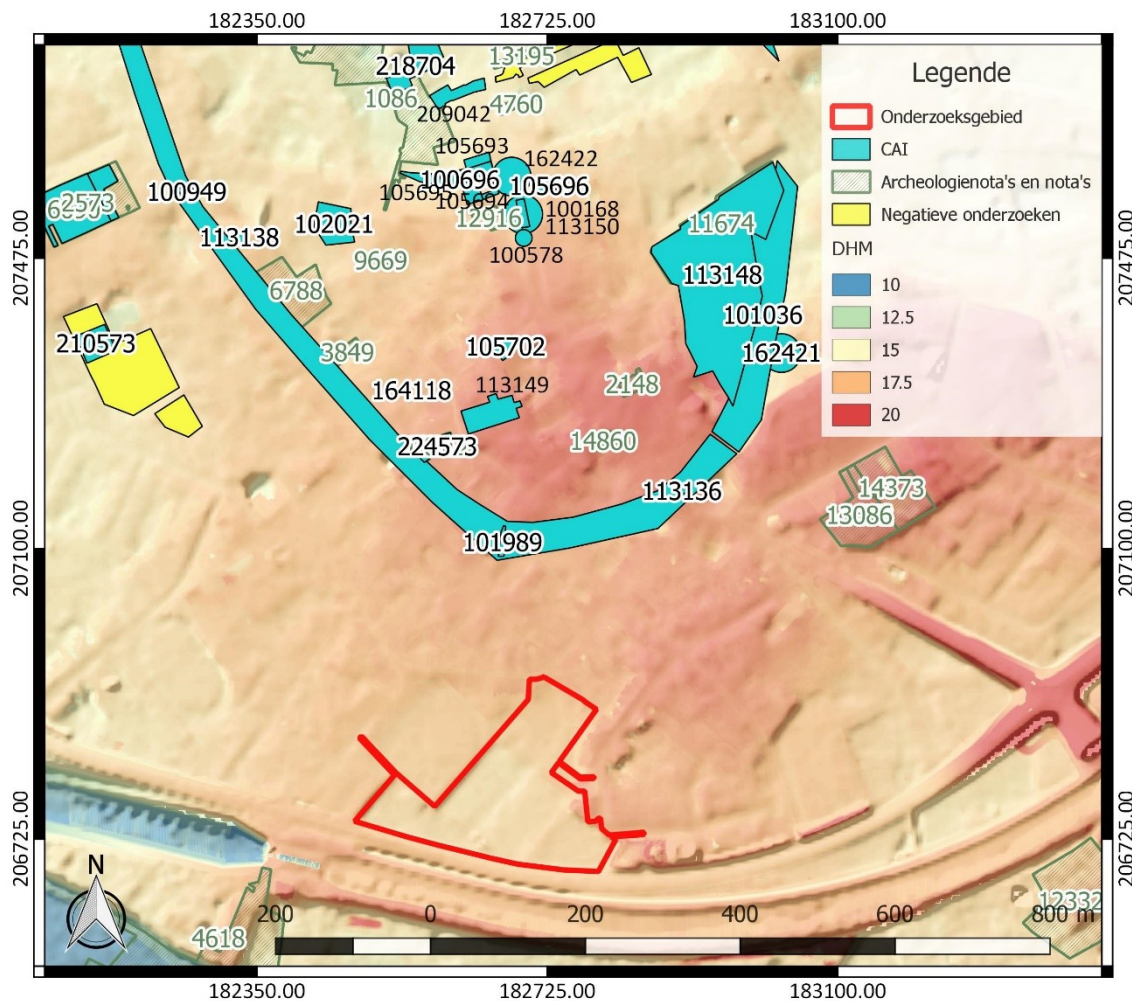

Figuur 27: Overzichtkaart Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

¹⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Besloten Hof [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/113148> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

¹⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Pastorie St.-Waldetrudis [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105702> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

²⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Molenvest_Kerkplein_Herenthoutseweg [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/224573> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

Figuur 28: Detailkaart Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

In de ruimere omgeving gaan de oudst aangetroffen resten terug tot in de metaaltijden. In de Zavelstraat 58, ten noordoosten van het plangebied (ID 6889), is een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd waarbij sporen van een protohistorische nederzetting zijn aangetroffen. Het gaat specifiek om paalkuilen en gewone kuilen. Er werd ook handgevormd aardewerk aangetroffen dat in verband gebracht wordt met de protohistorische sporen. Verder werd er ook een perceelsgracht gevonden, die mogelijk van middeleeuwse oorsprong is, en waren er nog sporen uit de nieuwe en nieuwste tijd aanwezig, die niet in verband staan met een permanente nederzetting.²¹

Op het terrein werd tevens een opgraving uitgevoerd (ID 966), waarbij sporen uit verschillende perioden werden aangetroffen. Er zijn sporen van menselijke activiteit aangetroffen vanaf de midden-bronstijd tot het begin van de midden-ijzertijd. Het oudst aangetroffen spoor is een kuil met afval van een haard. In de kuil werd aardewerk aangetroffen. De kuil was afgedekt met een stapel grotere scherven die afkomstig zijn van twee potten. Daarnaast lag een geretoucheerde kling in silex. Mogelijk wijst de plaatsing van deze vondsten op rituele handelingen (een offer). De kuil werd door middel van een ¹⁴C-datering op houtskool gedateerd in de midden-bronstijd. Er werden ook sporen van bewoning uit de midden-bronstijd aangetroffen, waaronder drie kuilenparen die elk een “werkruimte” vertegenwoordigen. Ze worden omgeven door paalkuilen met een wisselende dichtheid. Deze werkruimtes volgden elkaar op in de loop van de 14de en 15de eeuw v. Chr. Op

²¹ Arckens/De Beenhouwer 2018, 40

dezelfde plaats werden ook gebouwplattegronden aangetroffen. De langwerpige gebouwen, die vormelijk aan de midden-bronstijd kunnen worden toegeschreven, zijn slecht bewaard. Enkel de binnenstijlen van de huizen zijn bewaard gebleven. De bewoning was gefaseerd aangezien twee gebouwen elkaar overlappen. Er waren op het terrein ook resten uit de vroege ijzertijd gevonden. In een akkerlaag werden een aantal kookpotten aangetroffen. Er werden ook zes ijzertijdsspiekers gevonden. Het hoofdgebouw was waarschijnlijk buiten het onderzoeksgebied te vinden. Na het verlaten van de protohistorische velden was het terrein lange tijd bebost. Er werden vele boomvallen aangetroffen, waaruit scherven uit de metaaltijden werden gerecupereerd. Sporen van groundbewerking uit de 15de eeuw wijzen erop dat het terrein in de loop van de late middeleeuwen terug in cultuur gebracht werd.²²

Ten oosten van het onderzoeksgebied (CAI ID 217677) werd een archeologische site uit de vroege of de midden-ijzertijd opgespoord. De aanleg van proefsleuven bracht minstens één rechthoekig gebouw van 10 m bij 3,6 m aan het licht, tezamen met een spieker (1,8 bij 2,25 m). Ook vond men handgevormd aardewerk, waaronder een “Harpstedt-pot”. De spieker diende duidelijk voor opslag. Van het rechthoekige gebouw is de functie niet gekend. Mogelijk had dit een woon- of bedrijfsfunctie. Uit de late middeleeuwen/nieuwe tijd werden een reeks grachten vastgesteld, die wellicht te koppelen zijn aan een erf dat buiten het onderzoeksgebied aanwezig is. Het 18de-eeuwse wegtracé van de uitvalsweg uit Herentals naar Geel, zoals aangeduid op de Ferrariskaart, verscheen ook tijdens het onderzoek.²³

Vervolgens werd er een opgraving uitgevoerd in een deel van het bovenvermeld terrein (ID 431). Naast het belangrijkste gebouw van het erf, dat reeds aangesneden werd tijdens het proefsleuvenonderzoek, werden nog twee bijgebouwen van hetzelfde erf opgegraven. Op basis van het aangetroffen aardewerk en ¹⁴C-datering kan het geheel in de vroege ijzertijd, tussen 756 en 510 v. Chr., geplaatst worden. De gebouwen worden geïnterpreteerd als een klein woonstalhuis, een schuur en een spieker. De vondst van een spinklos wijst op de ambachtelijke verwerking van wol. Naast de sporen uit de ijzertijd zijn er ook sporen uit de late middeleeuwen gevonden. Het betreft een systeem van draineringsgrachten. In het noorden werden grachten vastgesteld die een ruimte afbakenden ten noorden van de onderzochte zone. Mogelijk was daar een erf aanwezig. In de grachten werd aardewerk aangetroffen dat gedateerd wordt van de 13de eeuw tot het einde van de 15de eeuw.²⁴

Ter hoogte van de Lierseweg (CAI ID 221034), ten westnoordwesten van het onderzoeksgebied, werden mogelijk ook sporen uit de metaaltijden gevonden. Het gaat om enkele paalkuilen en kuilen, die vanwege de kleur van de vulling mogelijk in de ijzertijd te dateren zijn. Verder werden er ook enkele ovale kuilen gevonden die als “ontbossingskuilen” geïnterpreteerd worden. Daarnaast werden er nog kuilen, greppels, grachten en paalkuilen gevonden, die vermoedelijk uit de volle of late middeleeuwen afkomstig zijn.²⁵

In het centrum van Herentals werd een toevalsvondst gedaan nabij het stadhuis (CAI ID 100168). Hier dook een urne met indrukken op de voet op. Er is discussie over de datering van de vondst.²⁶ Ter hoogte van het Hofkwartier (CAI ID 209042) werden negen verspreide sporen gevonden die afgedekt

²² De Beenhouwer *et al.* 2020, 5; 92-93

²³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Herentals Geelseweg 9 [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/217677> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

²⁴ De Beenhouwer/Arckens 2019, 5-6

²⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Herentals Lierseweg [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/221034> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

²⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Herentals 1 [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/100168> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

waren door een zwarte laag. Deze laag zou ontstaan zijn in de volle middeleeuwen. Het middeleeuwse niveau lijkt vrij intact bewaard te zijn door de afdekking van een enorm puinpakket uit de 19de-20ste eeuw.²⁷ Ter hoogte van de lakenhal van Herentals (CAI ID 113150) werden sporen van paalkuilen van marktkraampjes uit de 12de-14de eeuw gevonden. De historiek van het gebouw kon verder achterhaald worden door kaartstudie en bouwarcheologie. Het gebouw werd begin 15de eeuw opgericht als lakenhal en was onderhevig aan een brand in 1512, waardoor het in 1534 herbouwd werd. Heden is het in gebruik als stadhuis.²⁸

Verder zijn nog enkele vondstlocaties uit de late middeleeuwen gekend. Op de Grote Markt (CAI ID 162422) werden bij metaaldetectie enkele munten opgespoord. Het gaat om drie Tourse deniers en een sterling. Er werd ook een loodtinnen penning gevonden die mogelijk gebruikt werd als pseudomunt of als toegangsbewijs om de stad te betreden. De Tourse deniers werden geslagen onder de regering van Lodewijk IX (1226-1270) en de sterling tijdens de regering van Jan I (1268-1294). Er werd ook aardewerk uit de middeleeuwen en/of nieuwe tijd ingezameld. Daarnaast werd er nog een riemring met gesp uit deze periode gevonden.²⁹ Tussen de Grote Markt en de Zandstraat (CAI ID 100696) werden ijzerzandstenen funderingen gevonden, net als een tonput, een oven en andere grondsporen die grofweg te dateren zijn tussen de 13de en de 19de eeuw.³⁰ Grenzend aan de laatstgenoemde locatie bevindt zich het burgerhuis De Luypaert (CAI ID 105693). Het huis is gekend vanaf 1489, maar het huidige uitzicht is voornamelijk 18de-eeuws. Het gebouw is geïnventariseerd als geboortehuis van Lodewijk Jozef Heylen, leider van de Boerenkrijg en eerste burgemeester van Herentals.³¹

Bij een opgraving werden restanten van muren van een laatmiddeleeuwse stadspoort aangetroffen, namelijk de Zandpoort (CAI ID 100949). Deze poort werd voor het eerst vermeld in 1402, maar klimt mogelijk op tot voor 1400. In 1643 werd de poort verbouwd.³² Het Schalieken (CAI ID 105695), de voormalige stadsbrouwerij, gaat terug tot de 15de eeuw. De oudste vermelding als “De Wildeman” dateert van 1465. Pas in 1688 werd de naam “Het Schali(e)ken” genoemd. Tussen 1780-1781 werd de houten gevel vervangen door een stenen constructie. De brouwerij kende verder verschillende functies en aanpassingen doorheen de periode vanaf het einde van de 18de eeuw tot de 20ste eeuw. Tegenwoordig is het een woonhuis in classicistische stijl.³³

Ten zuiden van het onderzoeksgebied situeerde zich een laatmiddeleeuwse stadsmolen (CAI ID 113102). Deze graan- of schorsmolen werd opgericht vóór 1479 en afgebroken in 1583. In 1620 werd de molen heropgericht, om in 1894 definitief afgebroken te worden.³⁴ De laatste locatie waar resten uit de middeleeuwen zijn gevonden, bevindt zich langs de Belgiëlaan, ten noorden van het

²⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Hofkwartier [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/209042> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

²⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Lakenhal [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/113150> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

²⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Grote Markt I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/162422> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

³⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Grote Markt - Zandstraat I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/100696> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

³¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: De Luypaert [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105693> (Geraadpleegd op 17-09-2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Burgerhuis De Luypaert [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/47064> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

³² Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Zandpoort [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/100949> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

³³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Het Schalieken [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105695> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

³⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Stadsmolen [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/113102> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

onderzoeksgebied (CAI ID 218704). Er werden enkele sporen geregistreerd die afgedekt werden door een zwarte laag (een ophogingslaag) waarin middeleeuws en post-middeleeuws materiaal werd aangetroffen.³⁵

Vervolgens zijn er nog enkele vondstlocaties uit de 16de eeuw te vermelden. Brouwerij De Oude Zalm, is vandaag nog steeds bewaard en is gelegen op de hoek van de Grote Markt en de Zandstraat (CAI ID 105694). De brouwerij werd voor het eerst vermeld in 1515 onder de naam “De Salm”. Vanaf 1611 is het gebouw ook gekend als “De Groote Salm”. Oorspronkelijk was het opgebouwd uit een hout-leem constructie, maar vanaf 1616 begon men met de “verstening” van het gebouw. Het gebouw was vanaf de eerste helft van de 19de tot het begin van de 20ste eeuw ook in gebruik als afspanning en vervolgens in de 20ste eeuw als herberg.³⁶ Ook ter hoogte van de Grote Markt 32 (CAI ID 105696) bevindt zich een 16de-eeuws gebouw. In de gevel van de aanbouw is een gevelsteen aangebracht met de datum 1511. Mogelijk gaat het huis dus terug tot het begin van de 16de eeuw.³⁷

De Herentalse Schorsmolen werd via kaartstudie geïdentificeerd als 16de-eeuwse houten schors- of walmolen, gelegen bij de Zandpoort (CAI ID 113138). De molen werd opgericht rond 1578 en afgebroken in 1940.³⁸ In de Sint-Antoniusstraat zijn nog sporen aanwezig van een 16de-eeuwse sluis (CAI ID 105785). Het hydraulisch systeem diende waarschijnlijk om het water van de (stads)-gracht op te houden. De sluis bestaat uit een stuwmuur en een aanbouw in de vorm van een halfcirkelvormige toren overgaande in twee vierkante zuilen die met elkaar en de toren verbonden zijn door boogfunderingen.³⁹

Bij renovatiewerken aan de Grote Markt werd tegenover het café Druyts een 17de-eeuwse waterput teruggevonden (CAI ID 100578). De waterput is een voorbeeld van één van de grote publieke waterputten van de wijk, de zogenaamde “wijkputten”.⁴⁰ Opnieuw een 17de-eeuwse vondst werd aangetroffen tegenover het stadhuis (CAI ID 102021). Het gaat om een muntvondst van 86 stuks waaronder 58 gouden munten. De jongste munt dateert uit 1600. Later werd nog een tweede vondst gedaan, waardoor in totaal 247 munten genoteerd werden.⁴¹

Bij een proefsleuvenonderzoek in het Hofkwartier (ID 4760) werden vijf sporen aangetroffen, bestaande uit een greppel en enkele (paal)kuilen. De kuilen werden in de nieuwe of nieuwste tijd geplaatst.⁴² De meest recente sporen (uit de nieuwste tijd) kwamen aan het licht na een proefsleuvenonderzoek ten noordwesten van het onderzoeksgebied (CAI ID 218178). Er werden verder geen archeologische sporen of contexten aangetroffen.⁴³

³⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Belgiëlaan I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/218704> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

³⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: De Oude Zalm [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105694> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

³⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Grote Markt 32 [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105696> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

³⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Herentalse Schorsmolen [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/113138> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

³⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Sint-Antoniusstraat I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105785> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

⁴⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Croonenput [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/100578> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

⁴¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Zandstraat I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/102021> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

⁴² Van der Veken *et al.* 2017, 21

⁴³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Lierseweg [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/218178> (Geraadpleegd op 17-09-2020)

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Bekrachtigde archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving, die hierboven niet besproken werden, bieden ook geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties. Daarom lichten we ze hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Het onderzoeksgebied kent een erg gunstige landschappelijke ligging, op een licht hellend en droog terrein (droog lemig zand) tussen de historische stadskern van Herentals (ten noorden) en de huidige Ringlaan, het Kanaal van Bocholt naar Herentals, het Albertkanaal en de Sint-Jansloop (ten zuiden).

Historische kaarten en luchtfoto's geven aan dat het onderzoeksgebied sinds de 18de eeuw in gebruik was als akkerland. Wellicht is het terrein zelfs al vroeger in gebruik genomen als akkerland. Dit lijkt de aanwezigheid van een plaggendek, dat verwacht wordt op basis van de bodemkaart, aan te geven. In de omgeving zijn archeologische vondsten gekend uit de metaaltijden en uit de middeleeuwen. De gunstige landschappelijke ligging maakt dat we voor deze locatie ook resten uit andere periodes momenteel niet kunnen uitsluiten. Het plaggendek kan mogelijk onderliggende sporen beschermd hebben tegen jongere bodemingrepen.

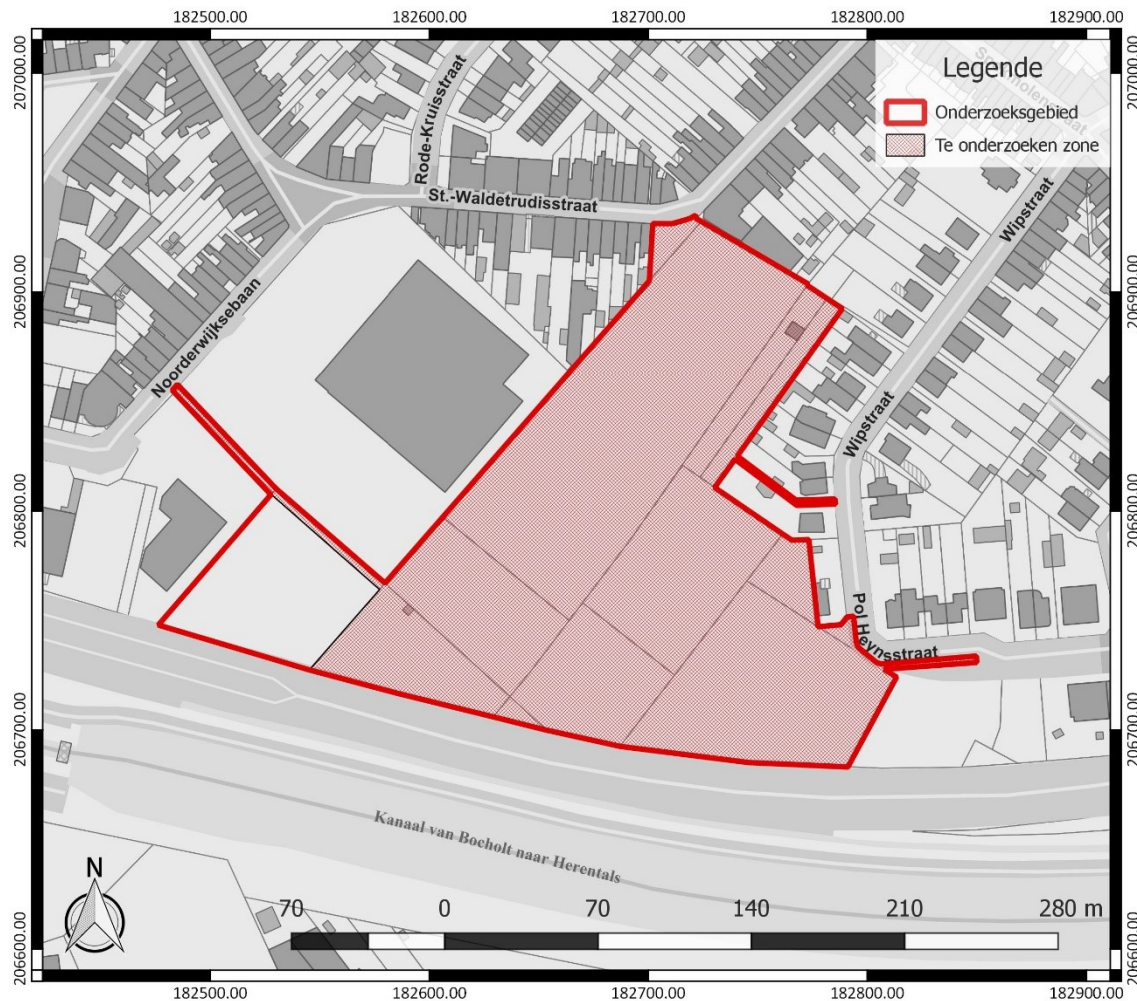
Tijdens de 20ste eeuw blijft het terrein wonderwel vrij van intensieve bebouwing. Het doet wel een tijd dienst als voetbalvelden. Welke impact de aanleg van deze had op het bodemarchief is niet bekend, maar de verwachte aanwezigheid van een plaggenbodem heeft mogelijk wel deze negatieve impact op het oudere bodemarchief beperkt.

Wat is de impact van de geplande werken?

Op het terrein zullen eengezinswoningen en appartementsgebouwen opgericht worden, met de aanleg van wegenis en omgevingsaanleg. De omgevingsaanleg en de aanleg van wegenis kent een verstoringsdiepte van ca. 30 tot 60 cm. De riolering kent een maximale verstoringsdiepte van 4,00 m. De verstoringsdiepte van de woningen is nog niet gekend. Ze is afhankelijk van de resultaten van het sonderingsonderzoek. De appartementsgebouwen worden onderkelderd. De kelder kent vermoedelijk een verstoringsdiepte van ca. 3,50 m. De werken worden gepland in een zone van ca. 3,494 ha. Dit doet besluiten dat binnen deze zone het bodemarchief bedreigd is.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Deze inschatting is gebaseerd op de gunstige landschappelijke ligging van het terrein op een droog licht hellend terrein. De verwachte aanwezigheid van een plaggendek toont aan dat de gronden inderdaad reeds in de middeleeuwen in gebruik genomen werden als akkerland. Bovendien kunnen we op basis daarvan een goed bewaard bodemarchief verwachten. Daaruit volgt dat bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is, in de zone waar bodemingrepen gepland worden. Het betreft een zone van ca. 3,494 ha.

Figuur 29: Aanduiding van de verder te onderzoeken zone, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af.

Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt.

Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein in gebruik is als grasland dat reeds lange tijd niet meer geploegd is.

Landschappelijk bodemonderzoek is wel relevant om de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites in te schatten. Afhankelijk van het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites is mogelijk bijkomend vooronderzoek naar steentijd artefactensites nodig.

Tot slot dient ook een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Deze inschatting is gebaseerd op de gunstige landschappelijk ligging van het terrein op een droog licht hellend terrein. De verwachte aanwezigheid van een plaggendeek toont aan dat de gronden inderdaad reeds in de middeleeuwen in gebruik genomen werden als akkerland. Bovendien kunnen we op basis daarvan een goed bewaard bodemarchief verwachten. Daaruit volgt dat bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is, in de zone waar bodemingrepen gepland worden. Het betreft een zone van ca. 3,494 ha.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Arckens, M./J. De Beenhouwer, 2018: *Nota Herentals Zavelstraat 58. Resultaten Proefsleuvenonderzoek*, Wijnegem.

Bastiaens, J./J.M. Van Moernick, 1994: Bodemsporen van beddenbouw in het zuidelijk deel van het plaggenlandbouwareaal: getuigen van 17de-eeuwse landbouwintensivering in de Belgische provincies Antwerpen en Limburg en de Nederlandse provincie Noord-Brabant, *Historisch Geografisch Tijdschrift* 12.3, 81-90.

De Beenhouwer, J./M. Arckens, 2019: *Op de rand van de depressie. Wonen in een schuur in de vroege ijzertijd. Eindverslag van een opgraving aan de Geelseweg 9 in Herentals*, Wijnegem (Fodio Rapport 36).

De Beenhouwer, J./M. Arckens/N. Geelen, 2020: *Sporen van bewoning uit de middenbronstijd en de vroege ijzertijd. Eindverslag van een opgraving in Herentals Zavelstraat*, Wijnegem (Fodio Folio 66).

Goolaerts, S./K. Beerten, 2006: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 16 Lier*, Leuven.

Van der Veken, B./J. Huizer/A. A. J. Griffioen, 2017: *Hofkwartier 4, gemeente Herentals. Een nota van een archeologische prospectie middels proefsleuven*, Brugge (VEC Nota 217).

Van Doesburg, J./M. De Boer/J.H.C. Deeben, 2007: *Essen in zicht. Essen en plaggendecken in Nederland. Onderzoek en beleid, (Nederlandse archeologische rapporten 34)*, Amersfoort.

4.2 Websites

Cartesius (2020)
<https://www.cartesius.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2020)
<http://dov.vlaanderen.be>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2020)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2020)
<http://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2020)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2020)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

